

MAX WEBER

I

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΩΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

**ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΣΧΟΛΙΑ
ΜΙΧ. Γ. ΚΥΠΡΑΙΟΣ**

Η μετάφραση έγινε από το *Wissenschaft als Beruf*, 1919
που περιλήφθηκε στη συλλογή,
Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, 1951.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Οι εξωτερικές συνθήκες της επιστήμης ως επαγγέλματος στη Γερμανία	95
2. Σύγκριση με την Αμερική	96
3. Η αμερικανοποίηση της πανεπιστημιακής ζωής στη Γερμανία	97
4. Ο ρόλος της τύχης στην πανεπιστημιακή σταδιοδρομία	98
5. Απαιτούνται όχι μόνο επιστημονικές αλλά και διδακτικές ικανότητες	100
6. Η εσωτερική κλήση στην επιστήμη και η ειδίκευση	101
7. Το πάθος, η αφοσίωση, η μέθοδος εργασίας	102
8. Η έμπνευση, η εργασία και το πάθος	102
9. Η προσωπικότητα, το χάρισμα, το «ζήσιμο»	104
10. Το νόημα της επιστήμης και η πρόοδος	105
11. Εκλογικευτική και νοησιοκρατική διαδικασία - το ξεμάγεμα του κόσμου	106
12. Η διαδικασία του ξεμαγέματος του κόσμου και το νόημα της ζωής και του θανάτου	107
13. Η σωκρατική έλλογη έννοια στην Πολιτεία του Πλάτωνα	108
14. Το έλλογο πείραμα στις Ινδίες και στην Αναγέννηση	110
15. Η μεταβολή του νοήματος της επιστήμης και ο δρόμος για την αληθινή τέχνη, για τη φύση, για το θεό, για την επι- τυχία της ζωής	110
16. Οι προϋποθέσεις της επιστημονικής εργασίας	112
17. Οι προϋποθέσεις της επιστημονικής εργασίας στις φυσικές επιστήμες	113
18. Οι προϋποθέσεις της επιστημονικής εργασίας στην ιατρική	113
19. Επιστήμη και αισθητική	114
20. Επιστήμη και δίκαιο	114
21. Οι πολιτισμικές επιστήμες και η πολιτική	115
22. Αξιολογική ουδετερότητα και καθήκον διανοητικής εντιμότητας ..	116

23. Ο αγώνας των αξιολογήσεων. Επιστήμη και θρησκεία. Η θυσία του λογικού.....	117
24. Το αληθινό, το ωραίο και το καλό στον αγώνα των αξιών	118
25. Επιστημονική διδασκαλία και πνευματική ηγεσία	120
26. Ο ακαδημαϊκός διδάσκαλος και η πολιτική.....	121
27. Η αποστολή της επιστήμης και τα όρια της προσφοράς της	121
28. Η επιστήμη ως αξία	123
29. Η επιστήμη ως ειδικευμένο επάγγελμα και η αναζήτηση προφητών και σωτήρων.....	124
30. Επιστήμη και θεολογία	125
31. Η θυσία του λογικού	125
32. Η απομυθοποίηση του κόσμου και το αίτημα της ημέρας	127

(επιμέλεια: Μάχ. Κωνσταντής, εκδ. Παπαζωΐτη)

MAX WEBER

Η επιστήμη ως επάγγελμα*

1. Οι εξωτερικές συνθήκες της επιστήμης ως επαγγέλματος στη Γερμανία.

Πρόκειται κατά την επιθυμία σας να σας μιλήσω για την «επιστήμη ως επάγγελμα». Εμείς οι οικονομολόγοι έχουμε μια σχολαστική συνήθεια, την οποία θα ήθελα ν' ακολουθήσω, ν' αρχίζουμε πάντοτε από τις εξωτερικές συνθήκες. Στην περίπτωσή μας δηλαδή αρχίζουμε με το ερώτημα: Πώς διαμορφώνεται η επιστήμη ως επάγγελμα με την οικονομική έννοια της λέξης; Το ερώτημα αυτό όμως πρακτικά σημαίνει ουσιαστικά: Πώς διαμορφώνεται η θέση ενός σπουδαστού, που τελείωσε τις σπουδές του και αποφάσισε να αφοσιωθεί επαγγελματικά στην επιστήμη, ακολουθώντας πανεπιστημιακή σταδιοδρομία; Για να κατανοήσουμε που βρίσκεται η ιδιαιτερότητα των γερμανικών συνθηκών είναι σκόπιμο, να κάνουμε συγκριτική έρευνα και να εξετάσουμε, ποια είναι η κατάσταση στο εξωτερικό. Από την άποψη αυτή στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχει η μεγαλύτερη αντίθεση με τη Γερμανία.

Όπως είναι σ' όλους γνωστό, στη χώρα μας, ο νέος που αφοσιώνεται στην επιστήμη ως επάγγελμα, αρχίζει τη σταδιοδρομία του κατά κανόνα ως «υφηγητής». Αφού συνεννοηθεί με τον αρμόδιο καθηγητή και πάρει τη συγκατάθεσή του, με βάση ένα βιβλίο (πάνω στο θέμα της διατριβής του για την υφηγεσία) γίνεται η συνήθως τυπική δοκιμασία του ενώπιον της Σχολής. Έπειτα διορίζεται χωρίς μισθό, εισπράττοντας μόνο δίδακτρα από τους σπουδαστές και κάνει τις παραδόσεις του πάνω σε θέματα της ειδικότητάς του, τα οποία ο ίδιος ορίζει κατά τη δική του *venia legendi*.

* Σημ. τ.μ. Πρόκειται αρχικά για διάλεξη, που έγινε το 1917 στους φοιτητές του Πανεπιστημίου του Μονάχου, έπειτα δημοσιεύθηκε σε τεύχος το 1919, και τέλος περιλήφθηκε στη συλλογή *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 1951, 1 έκδ. 1922.

Στην Αμερική η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία συνήθως αρχίζει εντελώς διαφορετικά με το διορισμό του ως «βοηθού» («assistant»). Με παρόμοιο τρόπο, όπως γίνεται συνήθως στη Γερμανία στα μεγάλα εργαστήρια της Ιατρικής και της Φυσικομαθηματικής Σχολής, όπου λίγοι μόνο βοηθοί ή επιμελητές και συχνά μόνο πολύ αργά στη σταδιοδρομία τους, προσπαθούν να διορισθούν ως υφηγητές.

Πραγματικά η διαφορά αυτή σημαίνει, ότι στη Γερμανία γενικά, η σταδιοδρομία ενός επιστήμονα στηρίζεται σε πλουτοκρατικές βάσεις. Γιατί είναι εξαιρετικά επικίνδυνο για ένα νέο επιστήμονα, που δεν έχει ατομική περιουσία, γενικά να υποβληθεί στους όρους της ακαδημαϊκής σταδιοδρομίας. Πρέπει να μπορεί να αντέξει τουλάχιστο μερικά χρόνια, οπωσδήποτε χωρίς να γνωρίζει, αν κατόπιν θα έχει την πιθανότητα να πάρει μια θέση, η οποία αρκεί για τη συντήρησή του.

2. Σύγκριση με την Αμερική.

Απεναντίας στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχει το γραφειοκρατικό σύστημα, γιατί ο νέος επιστήμονας εξ αρχής παίρνει μισθό, που βέβαια είναι μέτριος και μόλις φθάνει στο ποσό της αμοιβής του ανειδίκευτου εργάτη, αλλ' οπωσδήποτε αρχίζει με μια φαινομενικά ασφαλή θέση, γιατί αμείβεται σταθερά. Ωστόσο, κατά κανόνα, μπορεί ν' απολυθεί, όπως συμβαίνει με τους βοηθούς στη Γερμανία, και συχνά αποκτά πικρή πείρα, αν δεν ανταποκριθεί στις προσδοκίες εκείνων που τον διόρισαν. Οι προσδοκίες αυτές όμως στην Αμερική είναι να «γεμίζει τις αίθουσες» με σπουδαστές. Αυτό δεν μπορεί να συμβεί σ' ένα γερμανό υφηγητή. Μιας και διορίστηκε, δεν μπορούν πια να απαλλαγούν απ' αυτόν. Ναι μεν δεν έχει «αξιώσεις», αλλ' έχει την εύλογη άποψη, ότι ύστερα από πολυετή εργασία έχει κάποιο ηθικό δικαίωμα να τον λαμβάνουν υπόψη. Επίσης -και αυτό συχνά είναι σημαντικό- αναμένει να τον λαμβάνουν υπόψη στο ζήτημα ενδεχόμενης εκλογής άλλων υφηγητών. Το ζήτημα, εάν κατ' αρχήν δικαιολογείται να διορίζεται υφηγητής κάθε ικανός επιστήμονας, ή, εάν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι υπάρχουσες ανάγκες σε διδακτικό προσωπικό και συνεπώς πρέπει ν' αναγνωρισθεί στους υπάρχοντες υφηγητές ένα μονοπώλιο διδασκαλίας, είναι ένα βασανιστικό δίλημμα, το οποίο συνδέεται με τη διπλή όψη του ακαδημαϊκού επαγγέλματος, που αμέσως θα αναφέρουμε παρακάτω. Συνήθως προτιμάται το δεύτερο. Τούτο όμως αυξάνει τον κίνδυνο ο αρμόδιος καθηγητής να προτιμά τους δικούς του μαθητές με υποκειμενικά μεγίστη ευσυνειδησία. Προσωπικά, ας μου επιτραπεί να πω, ότι εφάρμοσα την αρχή, ότι εκείνος που αναγόρευσα διδάκτορα, έπρεπε να υποβάλλει υποψηφιότητα υφη-

γητού σε άλλον καθηγητή και όχι σε μένα και σε άλλο πανεπιστήμιο. Το αποτέλεσμα όμως ήταν ένα άλλο πανεπιστήμιο ν' απορρίψει έναν από τους ικανότερους μαθητές μου, γιατί κανείς δεν *επίστευε*, ότι αυτός ήταν ο λόγος.

Μια άλλη διαφορά με την Αμερική είναι, ότι στη Γερμανία ο υφηγητής γενικά απασχολείται με παραδόσεις *λιγότερο* από όσο επιθυμεί. Ναι μεν, κατά το νόμο, μπορεί να κάνει παραδόσεις για οποιοδήποτε θέμα της ειδικότητάς του, αλλά αυτό θα ήταν ανάρμοστη συμπεριφορά απέναντι στους αρχαιότερους καθηγητές. Για το λόγο αυτό ο τακτικός καθηγητής, κατά κανόνα, κάνει τις «μεγάλες» παραδόσεις (με γενικότερο ενδιαφέρον) και ο υφηγητής αρκείται στις δευτερεύουσες. Το πλεονέκτημα από τη ρύθμιση αυτή είναι, ότι ο επιστήμονας κατά τα χρόνια της νεότητάς του, μολονότι άθελά του, είναι ελεύθερος για την επιστημονική εργασία.

Στην Αμερική έχει γίνει κατ' αρχήν διαφορετική ρύθμιση. Ακριβώς κατά τα πρώτα έτη της σταδιοδρομίας του ο νέος επιστήμονας είναι απόλυτα παραφορτωμένος, επειδή *ίσα ίσα πληρώνεται*. Ο τακτικός καθηγητής π.χ. στον κλάδο της γερμανικής φιλολογίας θα αρκестεί σε διδασκαλία τριών ωρών την εβδομάδα περί Γκαίτε, ενώ ο νεαρός βοηθός θα είναι ευτυχής, εάν σε μια 12ωρη εβδομαδιαία διδασκαλία, παράλληλα με τη διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας, του δώσουν να ερμηνεύσει και κανένα ποιητή το πολύ της αξίας του Uhland. Γιατί το πρόγραμμα διδασκαλίας των μαθημάτων καταρτίζουν οι επίσημες αρχές και ο βοηθός βρίσκεται σ' εξάρτηση απ' αυτές, όπως στη Γερμανία ο βοηθός του σπουδαστηρίου.

3. Η αμερικανοποίηση της πανεπιστημιακής ζωής στη Γερμανία.

Μπορούμε να παρατηρήσουμε καθαρά, ότι τελευταία και στη Γερμανία η πανεπιστημιακή εξέλιξη σε ευρείες περιοχές της επιστήμης ακολουθεί την αμερικανική κατεύθυνση. Τα μεγάλα φυσικοεπιστημονικά και ιατρικά ιδρύματα είναι «κρατικές καπιταλιστικές» επιχειρήσεις. Δεν μπορούν να διοικηθούν χωρίς πάρα πολύ μεγάλα οικονομικά μέσα. Και εδώ, όπως παντού όπου υπάρχει η καπιταλιστική επιχείρηση, παρουσιάζεται το ίδιο φαινόμενο του «χωρισμού των εργαζομένων από τα μέσα παραγωγής». Ο εργαζόμενος, δηλαδή ο βοηθός στην περίπτωσή μας, εξαρτάται από τα μέσα της εργασίας του, τα οποία το κράτος έχει θέσει στη διάθεσή του. Συνεπώς εξαρτάται από το διευθυντή του ιδρύματος κατά τον ίδιο τρόπο, όπως εξαρτάται ένας υπάλληλος σ' ένα εργοστά-

σιο. Γιατί ο διευθυντής του ιδρύματος πιστεύει εντελώς καλόπιστα, ότι το ίδρυμα είναι «δικό του» και διοικεί τις υποθέσεις του. Έτσι η θέση του βοηθού είναι συχνά τόσο επισφαλής, όσο κάθε «προλεταροειδής» ύπαρξη και όπως είναι ο βοηθός του αμερικανικού πανεπιστημίου.

Η πανεπιστημιακή ζωή στη Γερμανία αμερικανοποιείται, όπως γενικά η ζωή μας σε πάρα πολύ σπουδαίες εκδηλώσεις της. Έχω την πεποίθηση, ότι η εξέλιξη αυτή θα εξαπλωθεί σ' όλους τους κλάδους, όπως συμβαίνει σε μέγιστο βαθμό στον κλάδο μου, όπου ο εργαζόμενος έχει τα δικά του μέσα εργασίας (ουσιαστικά τη βιβλιοθήκη του), εντελώς παρόμοια, όπως ανέβαινε στους παλαιούς βιοτέχνες στο παρελθόν με τα εργαλεία τους. Η εξέλιξη βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη.

4. Ο ρόλος της τύχης στην πανεπιστημιακή σταδιοδρομία.

Τα τεχνικά πλεονεκτήματα είναι εντελώς αναμφισβήτητα όπως σ' όλες τις καπιταλιστικές και ταυτόχρονα γραφειοκρατικές επιχειρήσεις. Ωστόσο το «πνεύμα» που κυριαρχεί σ' αυτές είναι εντελώς διαφορετικό από την ιστορικά παλαιότερη ατμόσφαιρα των γερμανικών πανεπιστημίων. Εξαιρετικά μεγάλο χάσμα, εσωτερικά και εξωτερικά, υπάρχει ανάμεσα στον ηγέτη μιας τέτοιας μεγάλης καπιταλιστικής πανεπιστημιακής επιχείρησης και στο συνήθη τακτικό καθηγητή παλαιού στυλ. Επίσης το χάσμα αυτό υπάρχει και στην εσωτερική στάση, που αποτελεί ένα ζήτημα, το οποίο δεν θα ήθελα εδώ να αναπτύξω περισσότερο. Εσωτερικά και εξωτερικά ο παλαιός οργανισμός του πανεπιστημίου έχει γίνει εξωπραγματικός. Ωστόσο, αυτό που έμενε και ενισχύθηκε ουσιαστικά, είναι ένα ιδιαίτερο στοιχείο της πανεπιστημιακής (σταδιοδρομίας) αν ένας τέτοιος υφηγητής, πολύ περισσότερο ένας βοηθός, θα κατορθώσει να πάρει τη θέση τακτικού καθηγητού και μάλιστα του διευθυντού εργαστηρίου, είναι απλώς ζήτημα τύχης. Βέβαια δεν κυριαρχεί μόνο η σύμπτωση, αλλά επικρατεί σε ασυνήθιστα μεγάλο βαθμό. Δεν γνωρίζω κανένα επάγγελμα στη γη, που η τύχη παίζει ένα τέτοιο ρόλο. Αυτό μπορώ να το ισχυριστώ ακόμη περισσότερο, γιατί προσωπικά οφείλω σε μερικά απόλυτα τυχαία περιστατικά, ότι σε πολύ νεαρή ηλικία εκλέχθηκα τακτικός καθηγητής σ' έναν κλάδο, στον οποίο τότε άλλοι συνομήλικοί μου αναμφίβολα είχαν να παρουσιάσουν πολύ περισσότερα από μένα. Και πραγματικά φαντάζομαι, ότι η πείρα εκείνη μ' έκανε να έχω οξύτερο το βλέμμα για την ανάξια μοίρα των πολλών, στους οποίους η τύχη έπαιξε και ακόμη παίζει το ακριβώς αντίθετο παιχνίδι και οι οποίοι, παρόλη την ικανότητά τους, δεν φθάνουν μέσα σ' αυτόν το μηχανισμό της επιλογής στις θέσεις, που θα τους άξιζαν.

Το γεγονός ότι η τύχη, και όχι η ικανότητα καθ' εαυτή, παίζει ένα τόσο μεγάλο ρόλο, δεν οφείλεται αποκλειστικά ή ακόμη κατά προτίμηση στις ανθρώπινες αδυναμίες, οι οποίες παρουσιάζονται φυσικά σ' αυτή όπως και σε κάθε άλλη επιλογή. Θα ήταν άδικο να θεωρηθούν υπεύθυνες προσωπικές μικρότητες των πανεπιστημίων και των υπουργείων, για το γεγονός ότι αναμφίβολα τόσο πολλές μετριότητες παίζουν σπουδαίο ρόλο στα πανεπιστήμια. Το γεγονός τούτο οφείλεται μάλλον στους νόμους της ανθρώπινης συνεργασίας και μάλιστα της συνεργασίας πολλών οργανισμών, όπως είναι εδώ τα προτείνοντα πανεπιστήμια και τα υπουργεία.

Ανάλογο φαινόμενο θα μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε για πολλούς αιώνες στα περιστατικά της εκλογής των παπών, που αποτελούν το σπουδαιότερο παράδειγμα παρόμοιας επιλογής προσώπων, το οποίο θα μπορούσαμε να ελέγξουμε. Πολύ σπάνια έχει την πιθανότητα να εκλεγεί καρδινάλιος εκείνος, που μπορεί κανείς να πει ότι είναι «φαβορί». Κατά κανόνα εκλέγεται καρδινάλιος ο υπ' αριθμ. 2 ή 3 υποψήφιος. Το ίδιο ισχύει στην εκλογή του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών: μόνον κατ' εξαίρεση παίρνει το χρίσμα του υποψήφιου από τις συνελεύσεις των κομμάτων αυτός, που φέρεται να έχει τις μεγαλύτερες πιθανότητες και την ισχυρότερη προσωπικότητα. Συνήθως παίρνουν το χρίσμα οι υπ' αριθμ. 2 και συχνά υπ' αριθμ. 3 άνδρες. Οι αμερικάνοι διαμόρφωσαν για τις κατηγορίες αυτές τεχνικούς κοινωνιολογικούς όρους και θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς, με βάση αυτά τα παραδείγματα, τους νόμους της επιλογής με τη διαμόρφωση συλλογικής θέλησης. Δεν πρόκειται όμως να κάνουμε αυτό εδώ σήμερα. Ωστόσο οι νόμοι αυτοί ισχύουν και στα συλλογικά όργανα των γερμανικών πανεπιστημίων. Συνεπώς δεν πρέπει να μας εκπλήσσει ότι εδώ γίνονται συχνά σφάλματα, αλλ' ότι παρ' όλα αυτά ο αριθμός των ορθών διορισμών είναι αναλογικά πάρα πολύ σημαντικός. Μόνο όπου τα κοινοβούλια, όπως σε μερικές χώρες, ή οι μονάρχες όπως μέχρι τώρα στη Γερμανία (και των δύο η επίδραση είναι εντελώς ίδια), ή, όπως τώρα στη Γερμανία επαναστατικοί κάτοχοι της εξουσίας επεμβαίνουν στους πανεπιστημιακούς διορισμούς για πολιτικούς λόγους, μπορεί κανείς να είναι βέβαιος, ότι βολικές μετριότητες ή αρχομανείς έχουν μόνο πιθανότητες επιτυχίας.

Κανένας καθηγητής πανεπιστημίου δεν θυμάται ευχάριστα τις συζητήσεις για την εκλογή καθηγητού, γιατί σπάνια είναι ευχάριστες. Ωστόσο μπορώ να πω ότι σε όλες τις πολυάριθμες περιπτώσεις, που μου είναι γνωστές, χωρίς εξαίρεση, υπήρχε η καλή θέληση να έχουν αποφασιστική σημασία μόνο (αντικειμενικοί λόγοι.)

5. Απαιτούνται όχι μόνο επιστημονικές αλλά και διδακτικές ικανότητες.

Πρέπει ακόμη να γίνει σαφές και κάτι άλλο: δεν οφείλεται μόνο στην ανεπάρκεια της επιλογής με το σχηματισμό συλλογικής θέλησης, ότι η κρίση της ακαδημαϊκής μοίρας επηρεάζεται σε τόση έκταση από την «τύχη». Κάθε νέος, που θεωρεί τον εαυτό του ότι προορίζεται να γίνει επιστήμονας, πρέπει να καταλάβει καλά, ότι το έργο που τον περιμένει έχει διπλή άψη. Πρέπει να έχει προσόντα όχι μόνο ως επιστήμονας, αλλά και ως διδάσκων. Και τα δυο αυτά προσόντα δεν συμπίπτουν απόλυτα. Μπορεί κανείς να είναι έξοχος επιστήμονας αλλά φοβερά κακός διδάσκων. Σας θυμίζω τη διδακτική δράση ανδρών, όπως ο Helmholtz ή ο Ranke. Και δεν πρόκειται διόλου για σπάνιες εξαιρέσεις.

Η κατάσταση στη χώρα μας είναι τέτοια, ώστε τα πανεπιστήμιά μας, και μάλιστα τα μικρότερα πανεπιστήμια, βρίσκονται σε κωμικότατο ανταγωνισμό, για να προσελκύσουν περισσότερους φοιτητές. Οι ιδιοκτήτες των ενοικιαζόμενων οικιών σε πανεπιστημιακές πόλεις γιορτάζουν την εγγραφή του χιλιοστού φοιτητή με ιδιαίτερη τελετή, και την εγγραφή του δισχιλιοστού κατά προτίμηση με λαμπαδηφορία. Τα συμφέροντα του καθηγητού από τα δίδακτρα –μπορεί κανείς να το ομολογήσει ανοικτά– θίγονται, αν σε συγγενείς έδρες διορισθούν καθηγητές που προσελκύουν φοιτητές. Αλλά και ανεξάρτητα απ' αυτό ο αριθμός των ακροατών είναι ένα αριθμητικά χειροπιαστό αποδεικτικό στοιχείο επιτυχίας, ενώ η επιστημονική αξία δεν μπορεί να ζυγισθεί και συχνά μάλιστα (και είναι εντελώς φυσικό) να αμφισβητείται από τολμηρούς νεωτεριστές. Για το λόγο αυτό σχεδόν όλοι βρίσκονται υπό την επίδραση της απροσμέτρητης ευλογίας και της αξίας του πολυπληθούς ακροατηρίου. Αν λοιπόν, λεχθεί για έναν υφηγητή, ότι είναι κακός διδάσκων, αυτό είναι γι' αυτόν συνήθως ακαδημαϊκή καταδίκη σε θάνατο, ακόμη και αν πρόκειται για τον άριστο επιστήμονα του κόσμου. Το ζήτημα όμως, εάν κάποιος είναι καλός ή κακός διδάσκων, κρίνεται από τον αριθμό των κ.κ.φοιτητών, οι οποίοι τιμούν τις παραδόσεις του. Ωστόσο είναι γεγονός, ότι η αθρόα συρροή των φοιτητών στις παραδόσεις ενός πανεπιστημιακού διδασκάλου σε μέγιστο βαθμό εξαρτάται από καθαρά εξωτερικά περιστατικά, όπως είναι το ταμπεραμέντο, ακόμη και ο τόνος της φωνής, σε ένα βαθμό μάλιστα που δεν θα μπορούσε κανείς να πιστέψει. Από τη μακρά και πλούσια πείρα και με νηφάλια σκέψη, έχω βαθεία δυσπιστία στις (μαζικές πανεπιστημιακές παραδόσεις) όσο και αν είναι ασφαλώς αναπόφευκτες. Η δημοκρατία ανήκει εκεί που είναι η θέση της. Η επιστημονική όμως εκπαίδευση, όπως πρέπει να την κάνουμε σύμφωνα με την παράδοση των γερμανικών πανεπιστημίων, είναι υπόθεση της

αριστοκρατίας του πνεύματος, και αυτό δεν πρέπει να το κρύβουμε από τον εαυτό μας. Εξ άλλου είναι αλήθεια, ότι η έκθεση επιστημονικών προβλημάτων κατά τέτοιο τρόπο, ώστε και απαίδευτο αλλά έξυπνο κεφάλι να μπορεί να τα κατανοήσει –και αυτό είναι για μας το σπουδαιότερο– και να οδηγηθεί σε αυτοτελή σκέψη πάνω σ' αυτά τα προβλήματα, είναι ίσως παιδαγωγικά από όλα το πιο δύσκολο έργο. Αλλά εάν αυτό το έργο κατορθώθηκε ή όχι, δεν μπορεί να κριθεί από τον αριθμό των ακροατών. Και –για να ξαναγυρίσουμε στο θέμα μας– ακριβώς αυτή η τέχνη είναι (προσωπικό χάρισμα) και δεν συμπίπτει διόλου με τα επιστημονικά προσόντα ενός ακαδημαϊκού διδασκάλου. Η Γερμανία, σε αντίθεση με τη Γαλλία, δεν έχει κανένα οργανωμένο σώμα των «αθανάτων» της επιστήμης, αλλά οφείλουν τα πανεπιστήμια, σύμφωνα με τη γερμανική παράδοση, να εκπληρώσουν και τις δυο απαιτήσεις: της έρευνας και της διδασκαλίας. Εάν οι δύο αυτές ικανότητες συμπέσουν σ' έναν άνθρωπο, είναι ζήτημα καθαρής σύμπτωσης.

Η ακαδημαϊκή λοιπόν ζωή είναι ένα τρελλό παιχνίδι της τύχης. Όταν νέοι επιστήμονες ζητούν συμβουλή, αν πρέπει να γίνουν υφηγητές, η ευθύνη εκείνου που τους ενθαρρύνει είναι σχεδόν αβάσταχτη. Αν είναι εβραϊός, θα του πεις φυσικά *lasciate ogni speranza*. Ωστόσο και σε κάθε άλλου τη συνείδηση πρέπει κανείς να θέσει το ερώτημα: Πιστεύετε ότι αντέχετε να βλέπετε χρόνο με χρόνο να σας παραγκωνίζουν μετριότητες επί μετριότητων, χωρίς να δοκιμάσετε βαθεία πίκρα και απογοήτευση; Βέβαια κάθε φορά παίρνει κανείς την απάντηση: Φυσικά, εγώ ζω μόνο για το «επάγγελμά» μου. Ωστόσο έχω συναντήσει μόνο πάρα πολύ λίγους, οι οποίοι μπορούν να το αντέξουν χωρίς εσωτερική τους ζημιά.

Τόσα νομίζω ότι είναι αναγκαία να σας πω για τις εξωτερικές συνθήκες του επαγγέλματος ενός επιστήμονα.

6. Η εσωτερική κλήση στην επιστήμη και η ειδίκευση.

Πιστεύω όμως ότι στην πραγματικότητα θέλετε ν' ακούσετε κάτι άλλο για την (εσωτερική κλήση) στην επιστήμη. Στη σύγχρονη εποχή η εσωτερική κατάσταση απέναντι στην άσκηση της επιστήμης ως επαγγέλματος εξαρτάται κυρίως από το γεγονός, ότι η επιστήμη έχει εισέλθει σ' ένα στάδιο ειδίκευσης, που ήταν άγνωστη στο παρελθόν, και ασφαλώς έτσι θα μείνει για πάντα στο μέλλον. Όχι μόνο εξωτερικά, αλλά περισσότερο εσωτερικά, η θέση της επιστήμης είναι έτσι, ώστε το άτομο μπορεί να αποκτήσει ασφαλή βεβαιότητα ότι προσφέρει κάτι πραγματικά τέλει στην επιστημονική περιοχή, μόνο σε περίπτωση που αποκτήσει (αυστηρότατη ειδίκευση.) Όλες οι εργασίες, οι οποίες επεκτείνονται σε

συγγενείς περιοχές, που κάνουμε συμπτωματικά, όπως π.χ. οι κοινωνιολόγοι οφείλουν πάντοτε αναγκαία να κάνουν, τις βαραίνει η καταθλιπτική συνείδηση, ότι το πολύ-πολύ θέτουμε στον ειδικό χρήσιμα ζητήματα, τα οποία δύσκολα θα περνούσαν από το νου του με τις ειδικευμένες απόψεις του και ότι η δική μας εργασία αναπόφευκτα πρέπει να μείνει εξαιρετικά ατελής. Μόνο με αυστηρή ειδίκευση μπορεί ο επιστημονικός εργάτης να συνειδητοποιήσει απόλυτα καμιά φορά και ίσως ποτέ πάλι στη ζωή του, ότι έχει προσφέρει κάτι, που θα διαρκέσει. Μια πραγματικά οριστική και αξιόλογη προσφορά είναι πάντοτε σήμερα μια ειδικευμένη προσφορά. Και όποιος δεν έχει την ικανότητα να δέσει, όπως λένε, τα μάτια του με τυφλοπάνι και να εξοικειωθεί με την ιδέα, ότι η μοίρα της ψυχής του εξαρτάται, από το αν κάνει αυτή και μόνο αυτή την κριτική διόρθωση σ' ένα χωρίο αυτού του χειρόγραφου, αυτός είναι καλύτερα να μείνει μακριά από την επιστήμη.

7. Το πάθος, η αφοσίωση, η μέθοδος εργασίας.

Δεν θα δοκιμάσει ποτέ μέσα του αυτό, που μπορεί να πει κανείς, ότι «έζησε» την επιστήμη του. Χωρίς την παράδοξη αυτή μέθη που προκαλεί τα σκαπτικά μειδιάματα καθενός που είναι άσχετος, χωρίς το πάθος αυτό, αν δεν μπορείς να πεις στον εαυτό σου: «εδέησε να περάσουν χιλιετηρίδες, πριν έλθεις στη ζωή, και χιλιετηρίδες ακόμη περιμένουν σιωπηλά», αν θα καταφέρεις να κάνεις ή όχι τη διόρθωση αυτή στο κείμενο, δεν έχεις καμιά κλήση για την επιστήμη και θα ήταν καλά να κάνεις κάτι άλλο. Γιατί κανένα πράγμα δεν έχει αξία για τον άνθρωπο ως άνθρωπο, που δεν μπορεί να κάνει με πάθος.

Ωστόσο είναι γεγονός, ότι όσο πολύ και αν είναι ένα τέτοιο πάθος, όσο γνήσιο και βαθύ μπορεί να είναι, δεν αρκεί για να επιτευχθεί το επιστημονικό αποτέλεσμα. Φυσικά το πάθος αποτελεί μια προϋπόθεση της «έμπνευσης». Σήμερα μεταξύ των νέων είναι βέβαια πάρα πολύ διαδεδομένη η αντίληψη, ότι η επιστήμη έχει γίνει ένα μεγάλο πρόβλημα υπολογισμού, το οποίο κατασκευάζεται στα εργαστήρια ή στις στατιστικές χαρτοθήκες, μόνο με τον ψυχρό νου και όχι με ολόκληρη την «ψυχή», όπως «σ' ένα εργοστάσιο». Εδώ προ πάντων πρέπει να σημειωθεί, ότι οι άνθρωποι αυτοί συνήθως δεν έχουν οποιαδήποτε σαφή γνώση για το τι γίνεται σ' ένα εργοστάσιο ή σ' ένα εργαστήριο.

8. Η έμπνευση, η εργασία και το πάθος.

Αλλά και εδώ και εκεί πρέπει να έλθει στον άνθρωπο κάποια έ-

μπνευση -και μάλιστα ορθή έμπνευση-, για να μπορέσει να κάνει κάτι αξιόλογο. Ωστόσο η έμπνευση αυτή δεν μπορεί να εκβιασθεί και δεν έχει καμιά σχέση με τον ψυχρό υπολογισμό. Φυσικά και ο υπολογισμός είναι απαραίτητη προϋπόθεση. Κάθε κοινωνιολόγος π.χ. πρέπει να γνωρίζει ότι δεν θα ζημιωθεί, ακόμη και στη γεροντική ηλικία του, αν κάνει με το νου του ίσως επί μήνες πολλές δεκάδες χιλιάδες εντελώς συνήθεις υπολογισμούς. Δεν μπορεί κανείς ατιμώρητα να δοκιμάσει να επιρρίψει αυτό το έργο εξ ολοκλήρου σε μηχανικές βοηθητικές δυνάμεις, εφόσον θέλει να λύσει κάποιο πρόβλημα, -ακόμη και αν το τελικό αποτέλεσμα είναι συχνά πολύ μικρό. Ωστόσο, αν του έλθει κάποια συγκεκριμένη «έμπνευση» για την κατεύθυνση του υπολογισμού του και, κατά τη διάρκεια του υπολογισμού, για τη σημασία κάθε αποτελέσματος, τότε και αυτό το πολύ μικρό τελικό αποτέλεσμα δεν προκύπτει. Τέτοια έμπνευση προετοιμάζεται μόνο στο έδαφος εξαιρετικά σκληρής εργασίας. Βέβαια όχι πάντοτε. Η έμπνευση ενός ερασιτέχνη μπορεί επιστημονικά να έχει την ίδια ακριβώς ή και μεγαλύτερη σημασία, όπως και η έμπνευση του ειδικού. Πολλές από τις σπουδαιότερες προβληματικές και επιστημονικές γνώσεις τις οφείλουμε στους ερασιτέχνες. Ο ερασιτέχνης διαφέρει από τον ειδικό, -όπως είτε ο Helmholtz για τον Robert Mayer-, μόνο κατά το ότι στην εργασία του λείπει η σταθερή ασφάλεια της μεθόδου εργασίας και ότι για το λόγο αυτό δεν είναι συνήθως σε θέση να ελέγξει και να εκτιμήσει τη σημασία ή να εφαρμόσει την έμπνευσή του. Η έμπνευση δεν αντικαθιστά την εργασία, αλλά και η εργασία μόνη της δεν μπορεί να αντικαταστήσει ή να εκβιάσει την έμπνευση, καθώς επίσης και το πάθος. Και τα δυο, -η εργασία και το πάθος, προ πάντων και τα δυο μαζί- προσελκύουν την έμπνευση. Ωστόσο η έμπνευση έρχεται όχι όταν εμείς, αλλ' όταν αυτή το θέλει. Είναι πραγματικά σωστό ότι οι καλύτερες ιδέες έρχονται, όπως λέει ο Ihering, όταν καπνίζει κανείς ένα τσιγάρο στον καναπέ, ή, όπως αναφέρει ο Helmholtz με φυσικοεπιστημονική ακρίβεια, κατά τον περίπατο σ' έναν ελαφρά ανηφορικό δρόμο, ή με παρόμοιο τρόπο. Οπωσδήποτε όμως οι ιδέες έρχονται όταν δεν τις περιμένεις και όχι όταν καθισμένος στο γραφείο σου βασανίζεις το νου σου και τις αναζητάς. Βέβαια οι ιδέες δεν θα κατέβαιναν, αν δεν είχε προηγηθεί αυτό το βασάνισμα του νου στο γραφείο και το πάθος της αναζήτησης. Σε οποιαδήποτε όμως περίπτωση, ο επιστημονικός εργάτης οφείλει να υπολογίζει σε κάθε επιστημονική εργασία αυτή τη σύμπτωση: - θα έλθει η έμπνευση ή όχι; Μπορεί να είναι κανείς εξαιρετος ερευνητής και ωστόσο να μην του έχει κατεβεί καμιά αξιόλογη ιδέα. Εξ άλλου θα ήταν μεγάλη πλάνη να πιστεύουμε ότι αυτό συμβαίνει μόνο στην επιστήμη και ότι π.χ. σ' ένα εμπορικό γραφείο τα πράγματα είναι διαφορετικά από ένα επιστημονικό εργαστήριο. Ένας έμπορος ή ένας μεγαλο-

βιομήχανος χωρίς «εμπορική φαντασία», δηλ. χωρίς έμπνευση, μεγαλοφυείς εμπνεύσεις, θα ήταν καλύτερα να μείνει σ' όλη τη ζωή του εμποροϋπάλληλος ή τεχνικός υπάλληλος. Δεν θα μπορέσει ποτέ να διαμορφώσει νέα οργανωτικά δημιουργήματα. Η έμπνευση δεν παίζει διόλου μεγαλύτερο ρόλο στην περιοχή της επιστήμης, -όπως αυτάρεσκα φαντάζονται οι επιστήμονες-, από την περιοχή της αντιμετώπισης των προβλημάτων της πρακτικής ζωής από ένα σύγχρονο επιστήμονα. Εξ άλλου στην επιστήμη η έμπνευση δεν παίζει διόλου μικρότερο ρόλο από όσον στην περιοχή της τέχνης, - κάτι που επίσης συχνά παραγνωρίζεται. Αποτελεί παιδαριώδη αντίληψη, ότι ένας μαθηματικός είναι δυνατόν καθισμένος στο γραφείο του μ' ένα χάρακα ή άλλα μηχανικά μέσα και υπολογιστικές μηχανές να φθάσει σ' οποιοδήποτε επιστημονικά αξιόλογο αποτέλεσμα. Η μαθηματική φαντασία ενός Weierstrass είναι φυσικά εντελώς διαφορετικά οργανωμένη ως προς το νόημα και το αποτέλεσμα της από τη φαντασία ενός καλλιτέχνη, και ποιοτικά κατά βάση διαφορετική από εκείνη. Αλλά δεν διαφέρει η ψυχολογική διαδικασία τους. Και οι δύο φαντασίες του μαθηματικού και του καλλιτέχνη -είναι μέθη (με την έννοια της «μανίας» του Πλάτωνα) και «έμπνευση».

9. Η προσωπικότητα, το χάρισμα, το «ζήσιμο». ?!

Τώρα, το να έχει κανείς επιστημονικές εμπνεύσεις, εξαρτάται από την άγνωστη σε μας μοίρα και επί πλέον από το «χάρισμα». Από την αναμφισβήτητη αυτή αλήθεια σχηματίσθηκε μια εντελώς κατανοητή πάρα πολύ λαϊκή συμπεριφορά, ιδιαίτερα στους νέους και τέθηκε στην υπηρεσία δύο ειδώλων, των οποίων τη λατρεία σήμερα συναντάμε σ' όλες τις γωνίες των δρόμων και σ' όλα τα περιοδικά. Τα είδωλα αυτά είναι η «προσωπικότητα» και το «ζήσιμο». Και τα δύο συνδέονται στενά. Επικρατεί η γνώμη ότι το βίωμα διαμορφώνει την προσωπικότητα και ανήκει σ' αυτήν. Όλοι βασανίζουν τον εαυτό τους να «ζήσουν», -γιατί αυτό ανήκει στον τρόπο της ζωής κάθε προσωπικότητας, ανάλογα με το επίπεδό της. Και αν δεν καταφέρει να «ζήσει» κανείς, τότε τουλάχιστον οφείλει να κάνει έτσι, ως αν έχει αυτό το θείο χάρισμα. Άλλοτε ονόμαζαν αυτό το «ζήσιμο» στη γερμανική «εντυπωσιασμό» («Sensation»). Και πιστεύω ότι τότε είχε κανείς ακριβέστερη αντίληψη, τι είναι και τι σημαίνει «προσωπικότητα».

Αξιότιμες κυρίες και κύριοι! Στην επιστήμη προσωπικότητα έχει μόνο εκείνος, που θέτει τον εαυτό του αποκλειστικά στην εξυπηρέτηση του έργου της. Και αυτό δεν ισχύει μόνο στην περιοχή της επιστήμης. Δεν γνωρίζουμε κανένα μεγάλο καλλιτέχνη, που να έκανε τίποτε άλλο, από

το να εξυπηρετεί το έργο του και μόνο το έργο του. Ακόμη και μια προσωπικότητα της περιωπής του Goethe, ως προς την τέχνη του το πλήρωσε ακριβώς, γιατί είχε την ελευθερία να θελήσει να κάνει τη «ζωή» του έργο τέχνης. Αλλά και εάν κανείς μπορεί να αμφισβητήσει αυτό, - οπωσδήποτε πρέπει να είναι Goethe, για να τολμήσει να επιτρέψει γενικά στον εαυτό του τέτοια ελευθερία. Και τουλάχιστον όλοι θα ομολογήσουν, ότι απλήρωτο δεν έμεινε από κανέναν, όπως εκείνος, που παρουσιάζεται κάθε 1.000 χρόνια. Και στην πολιτική δεν είναι διαφορετικά. Αλλά δεν θα συζητήσουμε αυτό σήμερα.

Στην περιοχή όμως της επιστήμης ασφαλώς δεν είναι «προσωπικότητα» εκείνος, που ανεβαίνει στη σκηνή ως εμπρεσάριος του έργου του, στο οποίο οφείλει να αφοσιωθεί, και ζητά να νομιμοποιήσει τις αξιώσεις του με τη ζωή του ρωτώντας: Πώς μπορώ να αποδείξω ότι είμαι κάτι άλλο από ένας απλός «ειδικός», και πώς να κάνω, ώστε να πω κάτι, που κανείς ως τώρα δεν έχει πει στη μορφή ή στο περιεχόμενο όπως εγώ; Η συμπεριφορά αυτή σήμερα είναι ένα μαζικό φαινόμενο, το οποίο παντού δίνει την εντύπωση μικροπρέπειας και υποβαθμίζει εκείνον που κάνει τέτοιες προσπάθειες, αντί να ζητά με την εσωτερική αφοσίωση στο έργο του και μόνο σ' αυτό να ανέβει ψηλά. Και στο σημείο αυτό δεν διαφέρουν οι καλλιτέχνες.

10. Το νόημα της επιστήμης και η πρόοδος.

Η επιστημονική εργασία μας, ενώ έχει κοινές με την τέχνη όλες αυτές τις προϋποθέσεις, αντίθετα μια μοίρα τη χωρίζει βαθιά από την καλλιτεχνική εργασία. Η επιστημονική εργασία είναι ζευγμένη στην τροχιά της προόδου. Απεναντίας, στην περιοχή της τέχνης δεν υπάρχει με την έννοια αυτή καμιά πρόοδος. Δεν είναι αλήθεια, ότι ένα έργο τέχνης σε μια εποχή, που έχει αποκτήσει νέα τεχνικά μέσα ή τους νόμους της προοπτικής, είναι για το λόγο αυτό από καλλιτεχνική άποψη ανώτερο από άλλα, που δεν διαθέτει τα μέσα και τους νόμους αυτούς - εάν μόνο αντιστοιχούσε στο περιεχόμενο και στη μορφή, δηλαδή εφόσον το αντικείμενό του είχε εκλεγεί και διαμορφωθεί, σύμφωνα με τους κανόνες της τέχνης, χωρίς την εφαρμογή εκείνων των μέσων και των νόμων. Ένα έργο τέχνης, το οποίο είναι πραγματικά «πλήρωση» («Erfüllung») ποτέ δεν ξεπερνιέται, ποτέ δεν παληώνει. Ο καθένας μπορεί να εκτιμήσει διαφορετικά τη σημασία του έργου τέχνης προσωπικά για τον εαυτό του, αλλά κανείς ποτέ δεν μπορεί να πει για ένα έργο τέχνης, το οποίο είναι πραγματικά με την καλλιτεχνική έννοια «πλήρωση», ότι «ξεπεράσθηκε», από ένα άλλο έργο τέχνης, το οποίο επίσης είναι «πλήρωση». Απεναν-

ντίας στην επιστήμη ο καθένας από μας γνωρίζει, ότι αυτό που έχει δουλέψει μετά 10, 20, 50 χρόνια θα έχει παληώσει. Αυτή είναι η μοίρα ή μάλλον αυτό είναι το νόημα της επιστημονικής εργασίας, στο οποίο έχει υποταχθεί και παραδοθεί κατά εντελώς διαφορετικό τρόπο, σε σύγκριση με άλλες εκδηλώσεις του πολιτισμού, στις οποίες γενικά ισχύει το ίδιο: κάθε επιστημονική «πλήρωση» σημαίνει νέα «ζητήματα» και θέλει να «ξεπερασθεί» και να «παληώσει». Καθένας πρέπει να συμβιβασθεί με την ιδέα αυτή, εφόσον θέλει να υπηρετήσει την επιστήμη. Μερικά επιστημονικά έργα βέβαια μπορούν να έχουν διαρκή σημασία, ως «μέσα απόλαυσης» («Genusmittel»), εξαιτίας της καλλιτεχνικής ποιότητάς τους, ή ως μέσα άσκησης για εργασία. Αλλά το να ξεπεραστούμε επιστημονικά, -ας επαναληφθεί- δεν είναι μόνο η μοίρα μας αλλά και ο σκοπός όλων μας. Δεν μπορούμε να εργασθούμε, χωρίς να ελπίζουμε ότι άλλοι θα προχωρήσουν περισσότερο από μας. Η πρόοδος αυτή, κατ' αρχήν, πηγαιίνει στο άπειρο. Και έτσι φθάνουμε στο πρόβλημα του νόηματος της επιστήμης. Γιατί βέβαια δεν είναι αυτονόητο, ότι κάτι που υπόκειται σ' έναν τέτοιο νόμο, έχει νόημα και λόγο το ίδιο. Γιατί να κάνουμε κάτι, το οποίο στην πραγματικότητα δεν έχει και δεν μπορεί να έχει τέλος; Πρώτα-πρώτα για καθαρά πρακτικούς, με την ευρύτερη έννοια τεχνικούς σκοπούς: για να μπορούμε δηλαδή να προσανατολιζόμαστε την πρακτική δράση μας, σύμφωνα με τις προβλέψεις που θέτει στη διάθεσή μας η επιστημονική γνώση. Καλά. Αλλά αυτό έχει σημασία μόνο για τον άνθρωπο της πρακτικής ζωής. Ποιά είναι όμως η εσωτερική στάση του ανθρώπου της επιστήμης απέναντι στο επάγγελμά του, εφόσον ζητά δηλαδή γενικά μια τέτοια προσωπική στάση; Ο επιστήμονας ισχυρίζεται ότι ασκεί την επιστήμη «χάρη αυτής της ίδιας» και όχι μόνο, γιατί άλλοι μπορούν να πραγματοποιούν μ' αυτήν καλύτερα εμπορικά ή τεχνικά αποτελέσματα και μπορούν καλύτερα να τρέφονται, να ντύνονται, να φωτίζονται και να κυβερνώνται. Αλλά, τι βαθύτερο νόημα πιστεύει ότι προσφέρει το έργο του, όταν τα δημιουργήματά του πάντοτε είναι προορισμένα να παληώνουν, ώστε να δέχεται να συνδεθεί μ' αυτή την κομματιασμένη σε ειδικότητες απασχόληση που πορεύεται στο άπειρο; Το ερώτημα αυτό προϋποθέτει μερικές γενικές σκέψεις.

11. Εκλογικευτική και (νοησιοκρατική διαδικασία) - το ξεμάγεμα του κόσμου.

Η επιστημονική πρόοδος είναι ένα κομμάτι και μάλιστα το πιο σπουδαίο κομμάτι εκείνης της νοησιοκρατικής διαδικασίας, στην οποία έχουμε υποταχθεί από χιλιετηρίδες και συνήθως σήμερα παίρνουν εξαιρετικά

αρνητική θέση απέναντι της.

Ας κάνουμε κατά πρώτο σαφές, τι σημαίνει πρακτικά αυτή η νοησιοκρατική εκλογίκευση για την επιστήμη και για την επιστημονικά προσανατολισμένη τεχνική. Δύσκολα μπορούμε να ισχυρισθούμε, ότι καθένας, π.χ. που βρίσκεται εδώ στην αίθουσα, έχει μεγαλύτερη γνώση για τις βιοτικές συνθήκες της ύπαρξής του από έναν ερυθρόδερμο ή σπτεντότο. Κανείς από μας, που ταξιδεύουμε με το τράμ, δεν έχει ιδέα, -εκτός αν είναι ειδικός φυσικός-, πως κινείται τούτο και ούτε χρειάζεται να γνωρίζει τίποτε σχετικά. Του αρκεί ότι μπορεί «να υπολογίζει» στη λειτουργία του τραίνου και προσανατολίζει σ' αυτό τη συμπεριφορά του. Αλλά δεν γνωρίζει τίποτε για τον τρόπο, που κατασκευάζεται το τρέινο, ώστε να κινείται. Ο άγριος γνωρίζει ασύγκριτα καλύτερα, πως κατασκευάζονται τα εργαλεία του. Εφόσον όλοι μας ξεοδεύουμε χρήματα, στοιχηματίζω ότι, ακόμη και αν βρίσκονται στην αίθουσα αυτή ειδικοί συνάδελφοι της πολιτικής οικονομίας, σχεδόν καθένας θα έδινε διαφορετική απάντηση στο ερώτημα: Πώς συμβαίνει ώστε μπορεί κανείς ν' αγοράσει κάτι με το χρήμα -πότε πολύ, πότε λίγο; Ο άγριος γνωρίζει, τι να κάνει για ν' αποκτήσει την καθημερινή τροφή του και ποιοί θεσμοί του χρησιμεύουν γι' αυτό. Συνεπώς η αυξανόμενη νοησιοκρατία και εκλογίκευση δεν σημαίνουν αυξανόμενη γενική γνώση των βιοτικών συνθηκών, στις οποίες ζούμε. Σημαίνει όμως κάτι άλλο, ότι γνωρίζουμε, ή πιστεύουμε ότι θα μπορούσσε κανείς να το μάθει, αρκεί μόνο να το ήθελε, ότι δηλαδή δεν υπάρχουν, κατ' αρχήν, μυστηριώδεις, μη δυνάμενες να υπολογισθούν δυνάμεις, οι οποίες παίζουν ρόλο στη ζωή μας, αλλά ότι -κατ' αρχήν- μάλλον μπορούμε όλα να τα εξουσιάσουμε με τον υπολογισμό. Αλλά τούτο σημαίνει το ξεμάγεμα του κόσμου. Δεν χρειάζεται πλέον να χρησιμοποιήσουμε μαγικά μέσα, όπως ο άγριος που πιστεύει σε τέτοιες δυνάμεις, για να εξουσιάσουμε τα πνεύματα, ή να τα ικετεύσουμε. Τα τεχνικά μέσα και ο υπολογισμός παρέχουν την υπηρεσία αυτή. Αυτό σημαίνει προπάντων η νοησιοκρατία κατ' εαυτή.

12. Η διαδικασία του ξεμαγέματος του κόσμου και το νόημα της ζωής και του θανάτου.

Έχει όμως αυτή η συνεχιζόμενη επί χιλιετηρίδες στο δυτικό πολιτισμό διαδικασία του ξεμαγέματος του κόσμου και γενικά αυτή η «πρόοδος» στην οποία ανήκει η επιστήμη ως μέλος και κινητήριος δύναμη, κάποιον βαθύτερο νόημα, που ξεπερνάει τους πρακτικούς και τεχνικούς σκοπούς; Το ερώτημα αυτό έχει θέσει με την πιο ριζική μορφή του στα έργα του ο Α. Τολστόη, ο οποίος έφθασε σ' αυτό με ιδιάζοντα τρόπο.

Όλο το πρόβλημα της διανοητικής αναζήτησής του στρέφονταν γύρω από το ζήτημα, αν ο θάνατος είναι ένα φαινόμενο με βαθύτερο νόημα ή όχι. Και η απάντηση είναι: Για τον πολιτισμένο άνθρωπο ο θάνατος δεν έχει νόημα. Και τούτο, γιατί η ζωή του πολιτισμένου ανθρώπου, όπως είναι προσανατολισμένη στην «πρόοδο» επ' άπειρο, δεν πρέπει σύμφωνα με το συμφυές νόημά της να έχει τέλος. Γιατί πάντοτε θα υπάρχει μια ακόμη πρόοδος από εκείνη που έγινε. Κανείς όταν πεθαίνει φθάνει στην κορυφή, η οποία βρίσκεται στο άπειρο. Ο Αβραάμ και οποιοσδήποτε άλλος χωρικός της αρχαίας εποχής πέθανε «ηλικιωμένος και χορτασμένος από τη ζωή», γιατί βρίσκονταν στον οργανικό κύκλο της ζωής, γιατί η ζωή του και με το νόημά της στη δύση των ημερών του, του πρόσφερε ό,τι μπορούσε να του προσφέρει, γιατί γι' αυτόν δεν έμεινε αίνιγμα, το οποίο θα επιθυμούσε να λύσει και για το λόγο αυτό μπορούσε να έχει «χορτάσει» τη ζωή. Αλλ' ένας πολιτισμένος άνθρωπος που βρίσκεται μέσα στον συνεχή εμπλουτισμό του πολιτισμού με ιδέες, γνώσεις, προβλήματα, μπορεί να έχει «κουρασθεί από τη ζωή», αλλ' όχι και να έχει «χορτάσει τη ζωή». Γιατί αυτό που συλλαμβάνει, από εκείνο που πάντοτε νέο γεννάει η ζωή του πνεύματος, είναι μόνο το ελαχιστότατο τμήμα και πάντοτε μόνο κάτι προσωρινό, τίποτε οριστικό και για το λόγο αυτό ο θάνατος είναι γι' αυτόν ένα γεγονός χωρίς νόημα. Και επειδή ο θάνατος δεν έχει νόημα και η ζωή του πολιτισμένου καθ' εαυτή δεν έχει νόημα, η οποία, με την πίστη της στη χωρίς νόημα «προοδευτικότητα», αφαιρεί και από το θάνατο κάθε νόημα. Παντού σ' όλα τα τελευταία μυθιστορήματά του βρίσκει κανείς αυτή την ιδέα ως βασικό τόνο της τέχνης του Τολστόη.

Ποιά θέση να πάρει κανείς σ' αυτά; Έχει η «πρόοδος» καθ' εαυτή ένα νόημα, που είναι προσιτό στη γνώση και ξεπερνάει την τεχνική, έτσι ώστε το να την υπηρετήσει κανείς θα ήταν ένα επάγγελμα με βαθύτερο νόημα; Το ερώτημα όμως δεν είναι πια μόνο για την κλήση, που έχει κανείς για την επιστήμη, δηλαδή για το ποιά σημασία έχει η επιστήμη ως επάγγελμα για κείνον που αφιερώνεται σ' αυτή, αλλά το άλλο πρόβλημα, ποιά είναι η αποστολή της επιστήμης μέσα στη συνολική ζωή της ανθρωπότητας και ποιά είναι η αξία της;

13. Η σωκρατική έλλογη έννοια στην Πολιτεία του Πλάτωνα.

Εδώ είναι τεράστια η αντίθεση ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν. Θυμηθείτε τη θαυμάσια εικόνα στην αρχή του εβδομού βιβλίου της Πολιτείας του Πλάτωνα: εκείνους τους δεσμώτες μέσα στη σπηλιά, με το πρόσωπό τους στραμμένο στον τοίχο, που είχαν μπροστά τους, ενώ πί-

σω τους βρίσκονταν η πηγή του φωτός, την οποία δεν μπορούσαν να δουν και για το λόγο αυτό τους απασχολούσαν μόνο οι σκιές των εικόνων, τις οποίες ρίχνει το φως στον τοίχο και αναζητούσαν να εξακριβώσουν τις σχέσεις τους. Τέλος, κάποιος απ' αυτούς καταφέρνει να σπάσει τα δεσμά του και στρέφοντας βλέπει τον ήλιο. Θαμπωμένος προχωρά ψηλαφηστά γύρω του και τραυλίζει αυτό που είδε. Οι άλλοι λένε ότι τρελλάθηκε. Αλλά βαθμιαία συνηθίζει να βλέπει στο φως και τότε θεωρεί, ότι είναι καθήκον του να κατέβει στους δεσμώτες της σπηλιάς και να τους ανεβάσει στο φως. Είναι ο φιλόσοφος, και ο ήλιος είναι η αλήθεια της επιστήμης, η οποία δεν κυνηγάει μόνο φαντάσματα και σκιές, αλλά μόνο το αληθινό ον.

Μάλιστα, αλλά ποιός έχει σήμερα τέτοια άποψη για την επιστήμη; Σήμερα οι νέοι ακριβώς έχουν μάλλον αντίθετα αισθήματα: τα νοησιακά πλάσματα της επιστήμης είναι ένα απόκοσμο βασιλείο τέχνης και αφαιρέσεων, που προσπαθούν να συλλάβουν με τα ξερά χέρια το αίμα και το χυμό της πραγματικής ζωής, χωρίς ωστόσο να το καταφέρουν ποτέ. Αλλ' εδώ στη ζωή, που για τον Πλάτωνα ήταν το παιχνίδι των σκιών στον τοίχο της σπηλιάς, σφύζει η αληθινή πραγματικότητα και τα άλλα είναι παράγωγα της ζωής και άψυχα φαντάσματα και τίποτε άλλο. Πώς έγινε αυτή η μεταβολή; Ο παθιασμένος ενθουσιασμός του Πλάτωνα στην Πολιτεία εξηγείται τελικά, από το ότι τότε είχε ανακαλυφθεί συνειδητά για πρώτη φορά η σημασία, που είχε ένα από τα μεγαλύτερα μέσα κάθε επιστημονικής γνώσης: η έννοια. Ο Σωκράτης είχε ανακαλύψει όλη τη σπουδαιότητά της. Αλλά δεν ήταν ο μόνος άνθρωπος στον κόσμο που την ανακάλυψε. Μπορείτε και στις Ινδίες να βρείτε παρόμοιες αρχές μιας λογικής, όπως εκείνες του Αριστοτέλη. Αλλά πουθενά αλλού δεν θα τη βρείτε με τόση συνείδηση της σημασίας της έννοιας. Στην Ελλάδα για πρώτη φορά παρουσιάστηκε ένα χειροπιαστό μέσο, με το οποίο μπορούσε να βάλει κανείς οποιονδήποτε στη λογική μέγγενη, έτσι ώστε να μη μπορεί να βγει, χωρίς να ομολογήσει, είτε ότι δεν γνωρίζει τίποτε, είτε ότι αυτό και τίποτε άλλο είναι η αλήθεια, η αιωνία αλήθεια, η οποία δεν θα χάνονταν ποτέ με το χρόνο, όπως οι πράξεις των τυφλών ανθρώπων. Αυτό ήταν το τεράστιο γεγονός της ζωής, το οποίο συγκλόνισε τους μαθητές του Σωκράτη και από αυτό έφθασαν στο συμπέρασμα, ότι

1. Σημ. τ.μ. Εδώ ο Weber, κατά τον Συκουτρή, παρασύρεται από τις μονομερείς ερμηνείες των φιλολόγων και φιλοσόφων της εποχής πριν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και παρερμηνεύει τον Πλάτωνα. Η επιστήμη κατά τον Πλάτωνα, είναι κάτι πολύ ευρύτερο και πολυμερέστερο από τη σημερινή επιστήμη. Έχουμε τη γνώμη ότι όσα αναφέρει ο Πλάτων στην Πολιτεία από 514α μέχρι 522 για την παιδεία και για τη θέση της επιστήμης στη ζωή δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τις απόψεις του Weber που εκθέτει στη συνέχεια.

εκείνος που θα έχει βρει μόνο την ορθή έννοια του ωραίου, του αγαθού ή ακόμη και της ανδρείας, της ψυχής -και οποιουδήποτε όντος- θα μπορούσε να συλλάβει το αληθινό ον. Και αυτό πάλι θεωρήθηκε ότι παρέχει το μέσον να μάθουμε και να διδάξουμε, πως πρέπει να ενεργεί κανείς ορθά στη ζωή και προπάντων ως πολίτης. Γιατί αυτό κυρίως το ζήτημα ενδιέφερε τους Έλληνες, οι οποίοι είχαν ολότελα στραμμένη τη σκέψη τους στην πολιτική. Και για το σκοπό αυτό καλλιεργούσαν την επιστήμη.

14. Το έλλογο πείραμα στις Ινδίες και στην Αναγέννηση.

Παράλληλα με την ανακάλυψη αυτή του ελληνικού πνεύματος έκανε την εμφάνισή του, ως γέννημα της εποχής της Αναγέννησης, το δεύτερο μεγάλο όργανο της επιστημονικής εργασίας: το έλλογο πείραμα, ως μέσο αξιόπιστα ελεγμένης εμπειρίας, χωρίς το οποίο θα ήταν αδύνατη η σημερινή εμπειρική επιστήμη. Είχαν κάνει πειράματα και νωρίτερα: φυσιολογικά πειράματα π.χ. στις Ινδίες με την ασκητική τεχνική των γιόγκι¹, μαθηματικά πειράματα στην αρχαία Ελλάδα για σκοπούς της πολεμικής τεχνικής, στο μεσαίωνα π.χ. για σκοπούς της μεταλλευτικής. Αλλά να ανυψωθεί το πείραμα, ως αρχή έρευνας καθ' εαυτή, ήταν το επίτευγμα της Αναγέννησης. Πρωτοπόροι ήταν οι μεγάλοι νεωτεριστές στην περιοχή της τέχνης: ο Leonardo και οι όμοιοί του, προπάντων όμως ήταν οι πειραματιστές του 16ου αιώνα στη μουσική με τα χαρακτηριστικά δοκιμαστικά τους πιάνια. Απ' αυτούς το πείραμα πέρασε στην επιστήμη, προπάντων με το Γαλιλαίο, στη θεωρία με το Βάκωνα και κατόπιν το πήραν οι διάφορες θετικές επιστήμες στα ηπειρωτικά πανεπιστήμια πρώτα απ' όλα στην Ιταλία και στις Κάτω Χώρες.

15. Η μεταβολή του νοήματος της επιστήμης, και ο δρόμος για την αληθινή τέχνη, για τη φύση, για το θεό, για την επιτυχία της ζωής.

Τι σήμαινε τώρα η επιστήμη γι' αυτούς τους ανθρώπους στο κατώφλι της νέας εποχής; Για τους (πειραματιστές καλλιτέχνες) όπως ο Leo-

1. Σημ. τ.μ. Πρόκειται για τους οπαδούς της φιλοσοφίας του γιόγκα (yoga), οι οποίοι με την πρακτική εξάσκηση καταφέρνουν να ελέγχουν απόλυτα το σώμα και την ψυχή, να προκαλούν φυσικά φαινόμενα, να πραγματοποιούν επιθυμίες, απάθεια των αισθήσεων κλπ. Η φιλοσοφία αυτή εμφανίστηκε τον 4 ή 5 αιώνα και έχει ως σκοπό ν' απομονώσει την ψυχή από το σώμα με πνευματική αυτοσυγκέντρωση και εξωτερικά μέσα.

nardo, και τους μουσικούς νεωτεριστές, σήμαινε το δρόμο για την αληθινή τέχνη και αυτό συγχρόνως σήμαινε το δρόμο για την αληθινή φύση. Η (τέχνη) έπρεπε ν' ανυψωθεί στο επίπεδο της επιστήμης και αυτό σήμαινε συγχρόνως και προπάντων ν' ανυψωθεί ο καλλιτέχνης στο επίπεδο του διδάκτορα κοινωνικά και σχετικά με το νόημα της ζωής του. Στη φιλοδοξία αυτή π.χ. στηρίζεται το βιβλίο του Leonardo για τη ζωγραφική. Και σήμερα; «Η επιστήμη ως η οδός για τη φύση» θα ακούονταν από τη νεολαία ως βλασφημία. Όχι, αντίστροφα. Σήμερα η νεολαία διακηρύσσει τη λύτρωση από τη νοησιοκρατία της επιστήμης, για να μπορέσουμε να ξαναγυρίσουμε στη δική μας φύση και απ' αυτή στη φύση γενικά! Η επιστήμη ως οδός για την τέχνη; Εδώ δεν χρειάζεται καμιά κριτική. Ωστόσο θα περίμενε κανείς ακόμη περισσότερα από την επιστήμη, στην εποχή που γεννήθηκαν οι θετικές φυσικές επιστήμες. Εάν θυμηθείτε τη ρήση του Swammerdam: «εδώ στην ανατομία μιας ψείρας σας φέρνουν την απόδειξη της πρόνοιας του θεού», θα δείτε τι σκέπτονταν τότε ότι ήταν η αποστολή των επιστημόνων, οι οποίοι είχαν επηρεασθεί (έμμεσα) από τον προτεσταντισμό και τον πουριτανισμό: να δείξει στους φιλόσοφους το δρόμο προς το θεό, τον οποίο δεν εύρισκαν τότε με τις έννοιες και τους συλλογισμούς τους. Όλη η πιετιστική θεολογία εκείνης της εποχής γνώριζε, προπάντων ο Sprenger, ότι ο θεός δεν μπορούσε να βρεθεί με αυτό το δρόμο, που είχε ζητήσει να τον βρει ο μεσαίωνας. Ο θεός είναι κρυμμένος, οι δρόμοι του δεν είναι δικοί μας δρόμοι και οι σκέψεις του δεν είναι οι δικές μας σκέψεις. Ωστόσο στις θετικές φυσικές επιστήμες μπορούσε κανείς να συλλάβει φυσιολογικά τα έργα του, γιατί ελπίζει κανείς να εξιχνιάσει τους σκοπούς του για το σκοπό αυτό. Και σήμερα; Ποιός -εκτός από μερικά μεγάλα παιδιά, που συναντά κανείς και στις φυσικές επιστήμες-, πιστεύει σήμερα ακόμη, ότι οι γνώσεις της αστρονομίας, ή της βιολογίας ή της φυσικής ή της χημείας θα μπορούσαν κάτι να μας διδάξουν για το νόημα, -αν υπάρχει κάτι τέτοιο-, και με ποιά δρόμο θα μπορούσε κανείς να τεθεί στα ίχνη του; Εάν οι επιστήμες αυτές οδηγούν κάπου, είναι περισσότερο κατάλληλες από κάθε τι άλλο να νεκρώνουν την πίστη σύρριζα, ότι υπάρχει κάποιο νόημα στον κόσμο! Και ακόμη περισσότερο, η επιστήμη είναι ο δρόμος προς το θεό; Η επιστήμη, αυτή η δύναμη που ειδικά αποξενώνει από το θεό; Ότι η επιστήμη σήμερα αποξενώνει, κανείς δεν αμφιβάλει στο βάθος της ψυχής του, -είτε το ομολογεί, είτε όχι στον εαυτό του. Η λύτρωση από τον ορθολογισμό και τη νοησιοκρατία της επιστήμης, είναι η βασική προϋπόθεση για την κοινότητα με το θείο: Αυτό ή κάτι άλλο με παρόμοια σημασία είναι ένα από τα βασικά συνθήματα, που βρίσκει απήχηση σε ολόκληρο το αίσθημα της σύγχρονης νεολαίας μας, η οποία έχει θρησκευτική διάθεση, ή ποθεί θρησκευτική ζωή. Και δεν ποθεί μόνο τη

θηροσκευτική, αλλά γενικά τη ζωή. Παράξενος είναι μόνο ο δρόμος που τώρα ακολουθεί: οι σφαίρες εκείνες του αλογικού, οι μοναδικές σφαίρες, τις οποίες μέχρι τώρα δεν έθιξε η νοησιοκρατία, προβάλλονται τώρα στη συνείδηση και μπαίνουν κάτω από το μεγεθυντικό φακό της. Γιατί εκεί καταλήγει πρακτικά ο σύγχρονος νοησιοκρατικός ρομαντισμός του αλογικού. Ο δρόμος αυτός για την απελευθέρωση από τη νοησιοκρατία οδηγεί ακριβώς στον αντίθετο σκοπό, από εκείνον που φαντάζονται όσοι τον ακολουθούν. Τέλος, ας αφήσουμε εντελώς κατά μέρος όσους με αφελή αισιοδοξία πανηγυρίσανε την επιστήμη ως το δρόμο για την ευτυχία, δηλ. την τεχνική της κυριαρχίας της ζωής, που στηρίζεται στην επιστήμη, μετά την καταλυτική κριτική του Νίτσε κατά εκείνων «των τελευταίων ανθρώπων» οι οποίοι «ανακάλυψαν την ευτυχία». Ποιός πιστεύει σ' αυτό; -εκτός από μερικά μεγάλα παιδιά σε πανεπιστημιακές έδρες και σε δημοσιογραφικά γραφεία;

16. Οι προϋποθέσεις της επιστημονικής εργασίας.

Ας ξαναγυρίσουμε στο θέμα μας. Πού βρίσκεται λοιπόν, υπ' αυτές τις εσωτερικές προϋποθέσεις, το νόημα της επιστήμης ως επαγγέλματος, αφού διαλύθηκαν όλες οι προηγούμενες φαντασίες: «ο δρόμος για το αληθινό ον», «ο δρόμος για την αληθινή τέχνη», «ο δρόμος για την αληθινή φύση», «ο δρόμος για τον αληθινό θεό», «ο δρόμος για την αληθινή ευτυχία»; Την απλούστερη απάντηση έδωσε ο Τολστόι με τις λέξεις: «Δεν έχει κανένα νόημα, γιατί δεν δίνει καμιά απάντηση στο μοναδικό ερώτημα που είναι σπουδαίο για μας: Τι οφείλουμε να πράξουμε; Πώς οφείλουμε να ζούμε;» Είναι αναμφισβήτητο το γεγονός, ότι η επιστήμη δεν δίνει αυτή την απάντηση. Το ζήτημα είναι μόνο, με ποιά έννοια η επιστήμη δεν δίνει «καμιά» απάντηση και μήπως θα μπορούσε ίσως να είναι κάπως χρήσιμη σ' αυτόν, που θα θέσει σωστά το ερώτημα. Συχνά συνηθίζουν σήμερα να μιλούν για (επιστήμη «χωρίς προϋπόθεση») Υπάρχει κάτι τέτοιο; Εξαρτάται από το τι κανείς εννοεί μ' αυτές τις λέξεις. Κάθε επιστημονική εργασία προϋποθέτει πάντοτε την ισχύ των κανόνων της λογικής και της μεθόδου, οι οποίοι αποτελούν τις γενικές βάσεις του προσανατολισμού μας στον κόσμο. Οι προϋποθέσεις αυτές λοιπόν, τουλάχιστον για το ιδιαίτερο ζήτημά μας εδώ, δεν είναι διόλου προβληματικές. Αλλά ακόμη προϋποτίθεται ότι αυτό που προκύπτει από την επιστημονική εργασία είναι σπουδαίο, με την έννοια ότι «αξίζει να το μάθουμε». Είναι φανερό ότι εδώ κρύβονται όλα τα προβλήματά μας. Γιατί η προϋπόθεση αυτή δεν μπορεί ν' αποδειχθεί με τα μέσα της επιστήμης. Μπορεί να ερμηνευθεί μόνο ως προς την τελική σημασία της, την

οποία πρέπει να δεχθεί κανείς ή ν' απορρίψει ανάλογα με τις προσωπικές βασικές αρχές για τη ζωή του.

17. Οι προϋποθέσεις της επιστημονικής εργασίας στις φυσικές επιστήμες.

Ακόμη είναι πάρα πολύ διαφορετικό το είδος της σχέσης της επιστημονικής εργασίας μ' αυτές τις προϋποθέσεις της, ανάλογα με τη δομή τους. Οι φυσικές επιστήμες όπως η φυσική, η χημεία, η αστρονομία προϋποθέτουν ως αυτονόητο, ότι αξίζει να γνωρίσουμε τους τελικούς νόμους των κοσμικών φαινομένων, -εφόσον η επιστήμη μπορεί να τους κατασκευάσει. Και όχι μόνο γιατί με τις γνώσεις αυτές μπορεί κανείς να πετύχει τεχνικά επιτεύγματα, αλλά και για τις γνώσεις αυτές καθ' εαυτές, εφόσον πρόκειται να είναι «επάγγελμα». Ωστόσο η προϋπόθεση αυτή δεν μπορεί με κανένα μέσο ν' αποδειχθεί. Και ακόμη λιγότερο μπορεί ν' αποδειχθεί, αν ο κόσμος αυτός, τον οποίο περιγράφουν αξίζει να υπάρχει, εάν έχει ένα «νόημα» και αν έχει κάποιο νόημα να υπάρχουμε σ' αυτό τον κόσμο. Η επιστήμη δεν ζητάει απάντηση σε τέτοια ερωτήματα.

18. Οι προϋποθέσεις της επιστημονικής εργασίας στην ιατρική.

Πάρτε μια επιστημονικά τόσο αναπτυγμένη πρακτική τέχνη, όπως είναι η σύγχρονη ιατρική. Η γενική «προϋπόθεση» της άσκησης της ιατρικής είναι, για να το πούμε με απλά λόγια, η διατήρηση της ζωής αυτής καθ' εαυτής και η ελάττωση των παθήσεων καθ' εαυτές στο μεγαλύτερο βαθμό. Και όμως αυτό είναι προβληματικό. Ο γιατρός με τα μέσα που διαθέτει κρατάει στη ζωή τον ετοιμοθάνατο ασθενή, και αν ακόμη τον παρακαλεί να τον λυτρώσει από τη ζωή, και αν ακόμη οι συγγενείς του, για τους οποίους αυτή η ζωή δεν έχει καμιά αξία και αν δεν μπορούν να βαστάξουν τα έξοδα αυτής της δίχως αξία ζωής, εύχονται και θα έπρεπε να εύχονται με το θάνατό του ν' απαλλαγεί από την πάθησή του, είτε το ομολογούν είτε όχι, -όπως π.χ. στην περίπτωση ενός φτωχού παράφρονά. Ωστόσο οι προϋποθέσεις της ιατρικής και ο ποινικός νόμος εμποδίζουν το γιατρό ν' απομακρυνθεί από το καθήκον του. Αν η ζωή αξίζει να τη ζει κανείς και τότε, είναι ένα ερώτημα που δεν θέτει η ιατρική. Όλες οι φυσικές επιστήμες μας δίνουν απάντηση στο ερώτημα: τι πρέπει να πράξουμε, εφόσον θέλουμε να ρυθμίσουμε τη ζωή μας

τεχνικά; Αφήνουν όμως εντελώς κατά μέρος ή το προϋποθέτουν για τους σκοπούς τους, αν θέλουμε ή οφείλουμε να ρυθμίζουμε τη ζωή μας τεχνικά και αν τελικά αυτό έχει πραγματικό νόημα.

19. Επιστήμη και αισθητική.

Πάρτε μια επιστήμη όπως η αισθητική. Το γεγονός ότι υπάρχουν έργα τέχνης είναι δεδομένο για την αισθητική, η οποία ζητά μόνο να διερευνήσει τις συνθήκες, με τις οποίες συμβαίνει αυτό το γεγονός. Αλλά δεν θέτει το ερώτημα, εάν το βασίλειο της τέχνης δεν είναι ίσως ένα βασίλειο διαβολικού μεγαλείου, ένα βασίλειο αυτού του κόσμου και συνεπώς στη βαθύτερη φύση του, αντίθετο με το θεό και με τη βαθύτερη αριστοκρατική του φύση, αντίθετο με το πνεύμα της αδελφοσύνης. Συνεπώς η αισθητική δεν θέτει το ερώτημα, εάν πρέπει να υπάρχουν έργα τέχνης.

20. Επιστήμη και δίκαιο.

Πάρτε τη νομική επιστήμη. Διαπιστώνει τι ισχύει σύμφωνα με τους κανόνες της νομικής σκέψης, οι οποίοι εν μέρει έχουν αναγκαστική ισχύ και εν μέρει προσδιορίζονται από συμβατικά δεδομένα σχήματα, δηλ. εφόσον ορισμένοι κανόνες δικαίου και ορισμένες μέθοδοι ερμηνείας έχουν αναγνωρισθεί ότι έχουν δεσμευτική ισχύ. Η νομική επιστήμη όμως δεν δίνει απάντηση στο ερώτημα, εάν πρέπει να υπάρχει το δίκαιο και εάν πρέπει αυτοί οι συγκεκριμένοι κανόνες να ισχύουν. Αλλά μπορεί μόνο να σε πληροφορήσει, αν θέλεις να πετύχεις ορισμένο αποτέλεσμα, υπάρχουν ορισμένοι κανόνες δικαίου, οι οποίοι σύμφωνα με τους κανόνες της νομικής μας σκέψης είναι το καταλληλότερο μέσο.

Πάρτε τις ιστορικές επιστήμες του πολιτισμού. Διδάσκουν πως να κατανοούμε από τις συνθήκες της γέννησής τους πολιτικά, καλλιτεχνικά, λογοτεχνικά, κοινωνικά φαινόμενα του πολιτισμού. Δεν απαντούν όμως στο ερώτημα, εάν τα φαινόμενα αυτά του πολιτισμού αξίζουν ή αξίζουν να υπάρχουν, ούτε απαντούν στο άλλο ερώτημα, εάν αξίζουν τον κόπο να τα γνωρίσουμε. Προϋποθέτουν ότι έχει ενδιαφέρον με τη διαδικασία αυτή να συμμετέχουμε στην κοινωνία των «πολιτισμένων ανθρώπων». Ωστόσο δεν μπορούν να αποδείξουν «επιστημονικά» σε κανένα ότι έτσι είναι. Και το γεγονός ότι προϋποθέτουν αυτό το ενδιαφέρον δεν αποτελεί καμιά απόδειξη, ότι είναι αυτονόητο. Πραγματικά δεν είναι διόλου αυτονόητο.

21. Οι πολιτισμικές επιστήμες και η πολιτική.

Ας μείνουμε τώρα στις επιστήμες που γνωρίζω καλύτερα, δηλαδή την κοινωνιολογία, την ιστορία, την οικονομική και τη θεωρία του κράτους καθώς και στους κλάδους εκείνους της φιλοσοφίας του πολιτισμού, οι οποίοι έχουν έργο τους να τις ερμηνεύσουν. Λένε και το υπογράφω ότι η πολιτική δεν ανήκει σ' αυτή την αίθουσα. Δεν έχει τη θέση της εδώ εκ μέρους των φοιτητών. Θα καταδικάζα εξίσου π.χ. εάν φιλειργιστές φοιτητές μαζεύονταν και θορυβούσαν στην αίθουσα του πρώην συναδέλφου μου στο Βερολίνο Dietrich Schäfer¹, όπως λένε ότι έκαναν ανττειργιστές φοιτητές στον καθηγητή Foerster², με τις απόψεις του οποίου σε πολλά σημεία είμαι ριζικά αντίθετος. Αλλ' η πολιτική επίσης δεν έχει θέση και στις παραδόσεις των καθηγητών και μάλιστα ακόμη λιγότερο έχει θέση, όταν ο καθηγητής ασχολείται επιστημονικά με την πολιτική. Γιατί οι πρακτικές πολιτικές προτιμήσεις και η επιστημονική ανάλυση των πολιτικών συγκροτημάτων και της κομματικής προτίμησης είναι δυο εντελώς διαφορετικά πράγματα. Όταν σε μια πολιτική συγκέντρωση μιλάει κανείς για τη δημοκρατία, μπορεί να εκφέρει ανοικτά τις προσωπικές αντιλήψεις του. Ακριβώς στην περίπτωση αυτή είναι κανείς καταδικασμένος με το καθήκον και την υποχρέωση να πάρει σαφή και ξεκάθαρη στάση. Τα λόγια, που τότε χρησιμοποιεί κανείς, δεν είναι μέσα για επιστημονική ανάλυση, αλλά μέσα πολιτικού προσηλυτισμού των άλλων. Δεν είναι άροτρα για το όργωμα του εδάφους της θεωρητικής σκέψης, αλλ' είναι ξίφη κατά του αντιπάλου, είναι όπλα αγώνα. Απεναντίας θα ήταν μεγάλο αμάρτημα να χρησιμοποιήσει κανείς τέτοιου είδους λόγια σε μια πανεπιστημιακή παράδοση ή σε αίθουσα διδασκαλίας. Γιατί, εάν π.χ. ομιλεί κανείς για τη «δημοκρατία», θα εξετάσει τις διάφορες μορφές της, θα αναλύσει τον τρόπο που λειτουργεί, θα καθορίσει τις συνέπειες που έχει για τις συνθήκες της ζωής η μια ή η άλλη μορφή της. Έπειτα θα αντιπαρατάξει τις άλλες μη δημοκρατικές μορφές της πολιτικής οργάνωσης και θα προσπαθήσει να φθάσει μέχρι εκεί, όπου μόνος του ο ακροατής θα είναι σε θέση να βρει το σημείο, από το οποίο μπορεί να πάρει θέση, σύμφωνα με τα δικά του υπέρτατα ιδεώδη. Ο αληθινός διδάσκαλος θα φυλαχθεί πάρα πολύ να επιβάλει από την έδρα στον ακροατή οποιαδήποτε δική του πολιτική άποψη, είτε με υποβολή -μάλιστα ο

1. Σ. τ.μ. Ο D. Schäfer ήταν καθηγητής της ιστορίας στο πανεπιστήμιο του Βερολίνου και εθεωρείτο ως εκπρόσωπος του γερμανικού εθνικισμού μετά το θάνατο του Treitschke.

2. Σ. τ.μ. Ο F. Foerster ή τους φιλειργιστές φιλοσόφους και παιδαγωγούς. Κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο αναγκάστηκε να καταφύγει στη Ζυρίχη από τις επιθέσεις που έκανε ως φιλειργιστής κατά του τότε στρατιωτικού και εθνικιστικού καθεστώτος στη Γερμανία.

τελευταίος τρόπος είναι φυσικά και ο περισσότερο ανάρμοστος, όταν «αφήνει κανείς τα γεγονότα να μιλήσουν».

22. Αξιολογική ουδετερότητα και καθήκον διανοητικής εντιμότητας.

Αλλά για ποιό λόγο οφείλουμε να αποφύγουμε να κάνουμε κάτι τέτοιο; Τονίζω εκ των προτέρων, ότι μερικοί συνάδελφοι, τους οποίους εκτιμώ πάρα πολύ, έχουν τη γνώμη, ότι δεν είναι γενικά δυνατός αυτός ο αυτοπεριορισμός και ότι, αν ήταν δυνατός, θα ήταν ιδιοτροπία να τον αποφύγουμε. Φυσικά δεν μπορεί κανείς να αποδείξει επιστημονικά σε κανένα το καθήκον του ως ακαδημαϊκού διδασκάλου. Μπορεί όμως να αξιώσει απ' αυτόν να έχει μόνο διανοητική εντιμότητα και να αναγνωρίσει ότι, αφενός η εξακρίβωση των γεγονότων, ο καθορισμός των μαθηματικών ή λογικών σχέσεων, ή η εσωτερική δομή των αξιών του πολιτισμού και αφετέρου η απάντηση στο ερώτημα για την αξία του πολιτισμού και του ατομικού περιεχομένου του, και κατόπιν στο ερώτημα, πως οφείλει να συμπεριφέρεται κανείς μέσα στη πολιτική κοινότητα και στις πολιτικές οργανώσεις, αποτελούν δυο εντελώς ετερογενή προβλήματα. Εάν δε ρωτήσει για ποιό λόγο, δεν μπορώ να ξετάζω και τα δυο αυτά προβλήματα στην αίθουσα διδασκαλίας, η απάντηση είναι ότι, γιατί ο προφήτης και ο δημαγωγός δεν έχουν τη θέση τους στην έδρα και στην αίθουσα διδασκαλίας. Για τον προφήτη και τον δημαγωγό ειπώθηκε: «Πορεύθητι έξω εις τας ρύμας και δημόσια λάλησον». Εκεί δηλαδή που είναι δυνατή η κριτική. Στην αίθουσα διδασκαλίας όμως ο καθηγητής κάθεται απέναντι στους ακροατές και μπορεί να μιλάει μόνον αυτός, ενώ εκείνοι οφείλουν να σιωπούν. Θεωρώ ότι αποτελεί έλλειψη αισθήματος ευθύνης να εκμεταλλεύεται κανείς την υποχρέωση που έχουν οι φοιτητές να παρακολουθούν τις παραδόσεις ενός καθηγητή για χάρη της προόδου τους, ενώ δεν υπάρχει κανείς, που θα μπορούσε να κάνει κριτικό έλεγχο.

Ο καθηγητής έχει υποχρέωση να είναι χρήσιμος στους φοιτητές με τις γνώσεις και την επιστημονική πείρα του και όχι να τους επιβάλλει τις προσωπικές πολιτικές απόψεις του. Είναι βέβαια δυνατό κάθε καθηγητής να μη καταφέρνει πάντοτε να παραμερίζει εντελώς τις υποκειμενικές συμπάθειές του. Στην περίπτωση αυτή υπόκειται στον αυστηρότατο έλεγχο της συνειδήσής του. Αλλά αυτό δεν αποδείχνει τίποτε, γιατί είναι δυνατές και άλλες καθαρές πραγματικές πλάνες, χωρίς αυτό ωστόσο να απαλλάσσει κανένα από την υποχρέωση που έχει να αναζητεί την αλήθεια. Επίσης αποκρούω αυτό ίσα-ίσα για το πραγματικό συμφέρον της

επιστήμης. Είμαι πρόθυμος να σας το αποδείξω από τα έργα των ιστορικών μας, ότι παντού όπου ο επιστήμονας προβάλλει τις δικές του αξιολογικές κρίσεις, σταματά η πλήρης κατανόηση των γεγονότων. Αλλά αυτό το ζήτημα ξεπερνάει τα όρια του αποψινού θέματος και θα χρειάζονταν μακρά ανάπτυξη¹.

23. Ο αγώνας των αξιολογήσεων. Επιστήμη και Θρησκεία. Η δυσία του λογικού.

Ερωτώ μόνον: Πώς είναι δυνατό, από το ένα μέρος ένας πιστός καθολικός και από το άλλο μέρος ένας ελευθεροτέκτονας, σ' ένα μάθημα για τις μορφές του κράτους και της εκκλησίας, ή για την ιστορία της θρησκείας να καθοδηγηθούν έτσι, ώστε για τα ζητήματα αυτά να σχηματίσουν τις ίδιες αξιολογήσεις! Αυτό αποκλείεται. Ωστόσο ο ακαδημαϊκός διδάσκαλος οφείλει να έχει την επιθυμία και να προβάλλει στον εαυτό του την αξίωση να φανεί χρήσιμος και στον ένα και στον άλλο με τις γνώσεις και τις μεθόδους του. Τώρα θα μου πείτε με το δίκιο σας, ότι ο πιστός καθολικός δεν θα παραδεχθεί ποτέ την άποψη για τα γεγονότα, που συνετέλεσαν στη γέννηση του χριστιανισμού, την οποία του εκθέτει ένας διδάσκαλος απαλλαγμένος από τις δογματικές του προϋποθέσεις. Βεβαίως! Αλλά η διαφορά βρίσκεται στο εξής: Η «δίχως προϋποθέσεις» επιστήμη, με την έννοια της άρνησης κάθε θρησκευτικής δέσμευσης δεν αναγνωρίζει πραγματικά το «θαύμα» και την «αποκάλυψη». Αυτό θα ήταν απιστία στις δικές της «προϋποθέσεις». Οι πιστοί αναγνωρίζουν και τα δυο το «θαύμα» και την «αποκάλυψη». Και εκείνη η «δίχως προϋποθέσεις» επιστήμη δεν ζητά απ' αυτόν τίποτε λιγότερο, -αλλά όχι και περισσότερο- από το να αναγνωρίσει ότι, εφόσον η γέννηση του χριστιανισμού πρέπει να εξηγηθεί χωρίς υπερφυσικές επεμβάσεις, τις οποίες δεν μπορεί να δεχθεί η εμπειρική ερμηνεία ως αιτιώδη στοιχεία, θα έπρεπε να εξηγηθεί έτσι, όπως προσπαθεί να κάνει η επιστήμη. Αλλά αυτό μπορεί να το κάνει ο πιστός χωρίς να έλθει σε αντίθεση με την πίστη του.

Δεν έχει λοιπόν η προσφορά της επιστήμης κανένα νόημα για κείνον, για τον οποίο τα γεγονότα καθ' εαυτά είναι αδιάφορα και τον ενδιαφέρει μόνο η πρακτική άποψη; Ίσως ναί. Πρώτα-πρώτα ο χρήσιμος διδάσκαλος έχει ως πρώτο καθήκον να διδάξει τους μαθητές του να αναγνωρίζουν τα δυσάρεστα γεγονότα, εννοώ τα γεγονότα που είναι δυσάρεστα

¹ Σ. τ.μ. Ο αναγνώστης μπορεί να βρει την ανάλυση αυτού του ζητήματος στο έργο του Μ. Weber, Gessammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, 1951, ιδίως σελ. 146-214 και σελ. 475-526.

για κάθε κομματική γνώμη του. Και τέτοια εξαιρετικά δυσάρεστα γεγονότα υπάρχουν για κάθε κομματική γνώμη -π.χ. και για τη δική μου. Πιστεύω ότι ο ακαδημαϊκός διδάσκαλος, που εξαναγκάζει τους ακροατές του να συνηθίσουν να αναγνωρίζουν τα δυσάρεστα γεγονότα, κατορθώνει κάτι περισσότερο από μια διανοητική προσφορά. Θα ήμουν υπερβολικός, αν χρησιμοποιούσα την έκφραση «ηθική προσφορά», μολονότι ίσως μπορεί να ηγήσει κάπως παθητικά για ένα απλό και αυτονόητο πράγμα.

24. Το αληθινό, το ωραίο και το καλό στον αγώνα των αξιών.

Μέχρι εδώ μίλησα μόνο για τους πρακτικούς λόγους που επιβάλλουν την αποφυγή της επιβολής προσωπικών απόψεων. Αλλά δεν είναι μόνο αυτοί οι λόγοι. Η αδυναμία της «επιστημονικής» υποστήριξης πρακτικών απόψεων, -εκτός από εκείνη την περίπτωση που εξετάζεται το μέσο για ένα δεδομένο εκ των προτέρων σκοπό-, πηγάζει από πολύ βαθύτερα αίτια. Η «επιστημονική» υποστήριξη δεν έχει κατ' αρχήν νόημα, γιατί τα διάφορα αξιολογικά συστήματα του κόσμου βρίσκονται σε ασυμφιλίωτο αγώνα μεταξύ τους. Ο παλαιός Mill, του οποίου τη φιλοσοφία κατά τα λοιπά δεν θέλω να επαινέσω, έχει δίκαιο σ' αυτό το σημείο, όταν λέει κάπου, ότι όταν ξεκινάει κανείς από την καθαρή εμπειρία, φθάνει στον πολυθεϊσμό. Αυτό είναι ρηγά διατυπωμένο και ηχεί παράδοξα, ωστόσο κρύβει μέσα του αλήθεια. Σήμερα περισσότερο από κάθε άλλο γνωρίζουμε, ότι μπορεί κάτι να είναι ιερό όχι μόνο αν και δεν είναι ωραίο, αλλά και γιατί και εφόσον δεν είναι ωραίο. Απόδειξη γιαυτό μπορείτε να βρείτε στο κεφάλαιο 53 του βιβλίου του Ησαΐα στον ψαλμό 21¹. Γνωρίζουμε από το Νίτσε ότι κάτι μπορεί να είναι ωραίο, όχι μόνο αν και δεν είναι καλό, αλλά και καθόσο δεν είναι καλό. Προηγουμένως μπορείτε να το βρείτε στα «Άνθη του κακού» όπως ονόμαζε τη συλλογή των ποιημάτων του ο Baudelaire. Είναι κοινοτοπία ότι μπορεί κάτι να είναι αληθινό, μολονότι και καθόσο δεν είναι ωραίο, δεν είναι ιερό, δεν είναι καλό. Αλλά όλα αυτά είναι οι πιο στοιχειώδεις περιπτώσεις των θεών των διαφόρων τάξεων και αξιών. Δεν ξέρω πως θα μπορούσε κανείς να τα καταφέρει να κρίνει «επιστημονικά» την αξία ανάμεσα στο γαλλικό και στο γερμανικό πολιτισμό. Επίσης εδώ μάχονται μεταξύ τους διάφοροι θεοί και μάλιστα αιώνια. Και εδώ συμβαίνει το ίδιο, όπως στον αρχαίο

1. Σ. τ.μ. Εκεί ο δούλος του θεού περιγράφεται με τα συμπτώματα του λεπρού και υποφέρει τις δοκιμασίες από την οργή του θεού με υπομονή και ταπείνωση, τις οποίες τροφοδοτεί η πίστη ότι θα έλθει η δικαίωση και η κάθαρση.

κόσμο, που δεν είχε ακόμη ξεμαγευθεί από τους θεούς και τους δαίμονές του, μόνο με μια άλλη έννοια. Όπως ο Έλληνας άλλοτε θυσιάζε στην Αφροδίτη και άλλοτε στον Απόλλωνα και προπάντων ο καθένας στους θεούς της πόλης του, το ίδιο συμβαίνει και σήμερα, μόνο που ο κόσμος έχει απομυθοποιηθεί και απογυμνωθεί από την εσωτερικά αληθινή πλαστικότητα εκείνης της συμπεριφοράς. Και πάνω από τους θεούς αυτούς και στον αγώνα τους δεσπόζει η μοίρα και είναι εντελώς βέβαιο καμιά «επιστήμη». Μπορούμε να κατανοήσουμε ποιά είναι το θείο για τη μια ή την άλλη τάξη ή για το ένα ή το άλλο σύστημα αξιών. Αλλά με την κατανόηση αυτή τελειώνει εντελώς η εξέταση του θέματος σε μια αίθουσα διδασκαλίας από έναν καθηγητή, όσο και αν φυσικά δεν τελειώνει το μεγάλο πρόβλημα της ζωής που περιέχεται στην εξέταση αυτού του θέματος. Εκεί όμως έχουν το λόγο άλλες δυνάμεις, διάφορες από την πανεπιστημιακή έδρα.

Ποιός άνθρωπος θα αποτολμούσε να προσπαθήσει ν' αναφέρει «επιστημονικά» την ηθική της επί του Όρους Ομιλίας, π.χ. τη ρήση «μη αντιστήναι του πονηρού», ή την παραβολή της δεξιάς και της αριστεράς παρειάς; Και όμως είναι φανερό ότι από εσωκοσμική άποψη εδώ κηρύσσεται η ηθική της αναξιοπρέπειας: οφείλει κανείς να εκλέξει ανάμεσα στη (θηρσκευτική αξιοπρέπεια) που οδηγεί αυτή η ηθική, και στην (ανδρική αξιοπρέπεια), που διακηρύσσει κάτι εντελώς διαφορετικό: «να αντιστέκεσαι στο πονηρό, γιατί διαφορετικά είσαι συνυπεύθυνος για την επικράτησή του». Ανάλογα με τις βασικές αρχές του, καθένας μπορεί να θεωρήσει το ένα ως κήρυγμα του θεού και το άλλο ως κήρυγμα του διαβόλου και καθένας οφείλει ν' αποφασίσει, ποιός είναι γι' αυτόν ο θεός και ποιός ο διάβολος. Το ίδιο ισχύει για όλες τις τάξεις των αξιών της ζωής.

Ο μεγαλειώδης ορθολογισμός του ηθικού και μεθοδικού τρόπου της ζωής, ο οποίος πηγάζει από κάθε θρησκευτικό προφήτη, ξεθρόνισε όλη αυτή την πολυθεία προς χάρη του «ενός δ' εστί χρεία». Κατόπιν όμως, αντιμετωπίζοντας τις πραγματικότητες της εσωτερικής και της εξωτερικής ζωής, εξαναγκάσθηκε σ' εκείνους τους συμβιβασμούς και τις σχετικοποιήσεις, που όλοι γνωρίζουμε από την ιστορία του χριστιανισμού. Σήμερα όμως είναι καθημερινή θρησκευτική «ρουτίνα». Οι αρχαίοι πολλοί θεοί σηκώνονται από τους τάφους τους απομυθοποιημένοι και γι' αυτό με τη μορφή απρόσωπων δυνάμεων προσπαθούν να αποκτήσουν εξουσία πάνω στη ζωή μας και αρχίζουν πάλι μεταξύ τους τον αιώνιο αγώνα τους. Αλλά εκείνο που είναι ίσα-ίσα τόσο βαρύ για το σύγχρονο άνθρωπο, και ιδίως βαρύτερο για τη νέα γενεά, είναι να είναι αντάξια σε μια τέτοια καθημερινή ζωή. Όλο το κνηνητό για το «ζήσιμο» πηγάζει από αυτή την αδυναμία. Γιατί είναι αδυναμία να μη μπορείς να αντικρύσεις

σοβαρά κατά πρόσωπο τη (μοίρα της εποχής.)

Η μοίρα του πολιτισμού μας είναι να συνειδητοποιήσουμε και πάλι σαφέστερα αυτό τον αγώνα, αφού επί χίλια χρόνια είχε τυφλώσει τα μάτια μας ο δήθεν ή πιθανώς αποκλειστικός προσανατολισμός στο μεγαλειώδες πάθος της χριστιανικής ηθικής.

25. Επιστημονική διδασκαλία και πνευματική ηγεσία.

Αλλ' αρκούν αυτά για τα ζητήματα αυτά, τα οποία θα μας οδηγήσουν πολύ μακριά. Γιατί ένα μέρος από τη νεολαία μας πλανάται όταν σε όλα αυτά απαντά: «Μάλιστα, αλλ' εμείς ερχόμαστε στις παραδόσεις για να ζήσουμε κάτι άλλο και όχι μόνο αναλύσεις και διαπιστώσεις γεγονότων». Η πλάνη τους είναι ότι ζητούν από τον καθηγητή κάτι άλλο από εκείνο που έχουν μπροστά τους, ζητούν έναν ηγέτη και όχι ένα διδάσκαλο. Ωστόσο μόνο ως διδασκάλους μας τοποθέτησαν στην έδρα. Πρόκειται για δυο διαφορετικά πράγματα, όπως μπορεί κανείς εύκολα να πεισθεί. Επιτρέψατέ μου να σας οδηγήσω ακόμη μια φορά στην Αμερική, γιατί εκεί μπορεί κανείς να δει συχνά τέτοια πράγματα στην πιο μαζική και πρωτόγονη μορφή τους. Το αμερικανόπαιδο μαθαίνει ασύγκριτα λιγότερα πράγματα από το δικό μας. Παρ' όλες τις απίστευτα πολλές εξετάσεις, η σχολική του ζωή δεν το έχει κάνει απόλυτα με το νόημά της έναν άνθρωπο των εξετάσεων, όπως είναι ο γερμανός. Γιατί η γραφειοκρατία που προϋποθέτει το δίπλωμα των εξετάσεων ως εισιτήριο στο βασίλειο μιας θέσης, βρίσκεται ακόμη στις αρχές της. Ο αμερικανός νέος δεν αισθάνεται σεβασμό για κανένα πρόσωπο και για κανένα πράγμα, για καμιά παράδοση και για κανένα αξίωμα, εκτός για την προσωπική προσφορά εκείνου που κατέχει το αξίωμα: αυτό ονομάζει ο αμερικανός «δημοκρατία». Αυτό είναι το νόημα της δημοκρατίας, όσο και αν παραμορφώνει την πραγματικότητα, το περιεχόμενο αυτού του νοήματος και αυτό το περιεχόμενο του νοήματος ενδιαφέρει εδώ. Η αντίληψη του αμερικανού για το διδάσκαλο που έχει απέναντί του είναι: μου πωλεί τις γνώσεις και τις μεθόδους του για τα χρήματα του πατέρα μου, ακριβώς με τον ίδιο τρόπο όπως ο μανάβης πωλεί τα λάχανα στη μητέρα μου. Αυτό είναι όλο. Βέβαια αν ο διδάσκαλος είναι π.χ. προπονητής στο ποδόσφαιρο, τότε είναι στην περιοχή αυτή ο αρχηγός του. Αλλ' αν δεν έχει την ιδιότητα αυτή, (ή κάποια παρόμοια σε διαφορετική περιοχή των σπορ), τότε είναι μόνο διδάσκαλος και τίποτε περισσότερο. Και σε κανενός νέου αμερικανού το μυαλό δεν θα κατέβαινε να ζητήσει από το διδάσκαλό του να του πωλήσει τις «κοσμοθεωρίες», ή κανόνες που ρυθμίζουν τον τρόπο της ζωής του. Βέβαια με τη μορφή αυτή οφεί-

παραφωτισμός
72 127 81 100 105

λουμε να αποκρούσουμε τέτοια αντίληψη. Αλλ' ερωτάται, εάν σ' αυτή εδώ την αντίληψη, την οποία επίτηδες παρουσίασα κάπως υπερβολική, δεν υπάρχει ένας κόκκος αλήθειας.

26. Ο ακαδημαϊκός διδάσκαλος και η πολιτική.

Συμφοιτητές και συμφοιτήτριες! Έρχεσθε στις παραδόσεις μας με την αξίωση να έχουμε ηγετικές ιδιότητες, χωρίς να σκεφθείτε προηγουμένως ότι από τους 100 καθηγητές οι 99 τουλάχιστον όχι μόνο δεν είναι προπονητές του ποδοσφαίρου της ζωής, αλλά και γενικά δεν έχουν και δεν μπορούν να έχουν την αξίωση να γίνουν ηγέτες στα ζητήματα του τρόπου ζωής. Σκεφθείτε ότι η αξία ενός ανθρώπου δεν εξαρτάται από το εάν έχει ηγετικές ιδιότητες. Και οπωσδήποτε οι ιδιότητες, που κάνουν κάποιον εξαιρετο επιστήμονα και ακαδημαϊκό διδάσκαλο, δεν είναι εκείνες που τον κάνουν ηγέτη στην περιοχή του προσανατολισμού στην πρακτική ζωή ή ειδικότερα στην πολιτική. Είναι καθαρή σύμπτωση, εάν κάποιος έχει αυτή την ιδιότητα και είναι πάρα πολύ επικίνδυνο, εάν καθένας που βρίσκεται σε μια έδρα αισθάνεται ότι οι φοιτητές περιμένουν απ' αυτόν να έχει τέτοια αξίωση. Ακόμη πιο επικίνδυνο είναι, όταν αφήνουν ελεύθερο κάθε ακαδημαϊκό διδάσκαλο να παίζει τον ηγέτη στην αίθουσα παραδόσεων. Γιατί εκείνοι ακριβώς που συνήθως θεωρούν τον εαυτό τους ως ικανό ηγέτη, είναι συχνά οι λιγότεροι ικανοί ηγέτες. Και προπάντων, είτε είναι ικανοί ηγέτες είτε όχι, η θέση της πανεπιστημιακής έδρας δεν τους δίνει καμιά δυνατότητα να το αποδείξουν. Ο καθηγητής που αισθάνεται τον εαυτό του ότι προορίζεται να είναι σύμβουλος των νέων και έχει την εμπιστοσύνη τους, μπορεί να το αποδείξει στην προσωπική σχέση μαζί τους ως άνθρωπος με άνθρωπο. Και, αν αισθάνεται ότι έχει την ικανότητα να επέμβει στους αγώνες των κοσμοθεωριών και των κομματικών απόψεων, μπορεί να το κάνει έξω στην αγορά της ζωής, στον τύπο, στις συνελεύσεις, στους συλλόγους, όπου θέλει. Αλλ' ωστόσο το βρίσκω πάρα πολύ βολικό να δείχνει κανείς το θάρρος των πεπονημένων του εκεί, όπου όσοι είναι παρόντες και ίσως διαφωνούν είναι καταδικασμένοι να σιωπούν.

27. Η αποστολή της επιστήμης και τα όρια της προσφοράς της.

Τελικά θα μου θέσετε το ερώτημα: Εάν είναι έτσι, τότε τι πραγματικά θετικό προσφέρει η επιστήμη για την πρακτική και προσωπική

«ζωή»; Και με την ερώτησή σας αυτή ξαναγυρίζουμε πάλι στο πρόβλημα της επιστήμης ως («αποστολής») Φυσικά πρώτα-πρώτα η επιστήμη παρέχει γνώσεις για την τέχνη, πως να ελέγχουμε τη ζωή, υπολογίζοντας τόσο τα εξωτερικά πράγματα όσο και τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Τότε όμως θα πείτε, ότι αυτό δεν είναι τίποτε άλλο από αυτό που είναι ο μανιάβης για τα αμερικανόπαιδα. Συμφωνώ απόλυτα. Δεύτερο, η επιστήμη προσφέρει τις μεθόδους σκέψης, τα εργαλεία και την άσκηση σκέψης, -αυτό που οπωσδήποτε δεν κάνει ο μανιάβης. Ίσως θα πείτε: βέβαια αυτό δεν είναι λάχανα, αλλά δεν είναι και τίποτε περισσότερο από τα μέσα να αποκτήσει κανείς τα λάχανα. Καλά, ας τ' αφήσουμε αυτό κατά μέρος σήμερα.

Αλλ' ευτυχώς η προσφορά της επιστήμης δεν τελειώνει μ' αυτό, εφόσον είμαστε σε θέση να σας βοηθήσουμε να πετύχετε ένα τρίτο σκοπό: τη σαφήνεια. Φυσικά, προϋποτίθεται ότι έχουμε εμείς οι ίδιοι τη σαφήνεια. Εφόσον έχουμε σαφήνεια, μπορούμε να σας εξηγήσουμε ότι μπορεί κανείς να πάρει πρακτικά αυτή ή εκείνη τη θέση απέναντι στο αξιολογικό πρόβλημα, -παρακαλώ για χάρη απλότητας ας σκεφθούμε ως παράδειγμα κοινωνικά φαινόμενα. Εφόσον πάρει κανείς αυτή ή εκείνη τη θέση, οφείλει να χρησιμοποιήσει, σύμφωνα με την πείρα της επιστήμης, αυτό ή εκείνο το μέσο, για να φτάσει πρακτικά στην πραγματοποίηση του σκοπού του. Τα μέσα αυτά ίσως να είναι τέτοιας φύσης, ώστε πιστεύει ότι οφείλεις να τ' αποκρούσεις. Τότε πρέπει κανείς απλώς να εκλέξει ανάμεσα στο σκοπό και τ' αναπόφευκτα μέσα. Ο σκοπός «αγιαζεί» αυτά τα μέσα ή όχι; Ο διδάσκαλος μπορεί να θέσει μπροστά σας την αναγκαιότητα αυτής της εκλογής. Δεν μπορεί να κάνει τίποτε περισσότερο, εφόσον θέλει να μείνει διδάσκαλος και όχι να γίνει δημαγωγός. Μπορεί φυσικά ακόμη να σας πει: εφόσον θέλετε αυτόν ή εκείνον το σκοπό, τότε οφείλετε να υπολογίσετε αυτές και εκείνες τις παρεπόμενες συνέπειες, οι οποίες κατά την κοινή πείρα επέρχονται. Κι εδώ βρισκόμαστε πάλι στην ίδια κατάσταση όπως πριν. Ωστόσο όλ' αυτά είναι προβλήματα, που μπορούν να προκύψουν σε κάθε τεχνικό, ο οποίος οφείλει ν' αποφασίσει στις περισσότερες περιπτώσεις σύμφωνα με την αρχή του μικρότερου κακού ή του σχετικά καλύτερου. Μόνο που για κείνον, συνήθως το κυριότερο είναι δεδομένο: ο σκοπός. Αλλ' ακριβώς αυτό δεν συμβαίνει σε μας, εφόσον πρόκειται για πραγματικά «ύψιστα» προβλήματα. Και μ' αυτό φθάνουμε στην τελική προσφορά, την οποία η επιστήμη μπορεί να κάνει στην υπηρεσία της σαφήνειας και ταυτόχρονα φθάνουμε στα όριά της. Μπορούμε -και οφείλουμε- ακόμη να σας πούμε: αυτή ή εκείνη η πρακτική άποψη μπορεί να προκύψει με εσωτερική συνέπεια, και άρα με ειλικρίνεια ως προς το νόημά της, από αυτή ή εκείνη την κοσμοθεωρητική βασική θέση. Ίσως μπορεί να προκύπτει μό-

νο από μια ή και περισσότερες από αυτές τις κοσμοθεωρητικά βασικές θέσεις, αλλά δεν μπορεί να προκύπτει από αυτή ή εκείνη τη βασική κοσμοθεωρία. Για να μιλήσουμε μεταφορικά, υπηρετείτε αυτόν το θεό και προσβάλλετε τον άλλο θεό, εφόσον αποφασίσατε να υποστηρίξετε αυτή την άποψη. Εφόσον μένετε πιστός στον εαυτό σας, αναγκαία σας βαρύνουν αυτές ή εκείνες οι λογικές τελικές συνέπειες. Αυτό μπορεί τουλάχιστον να προσφέρει. Η ειδική επιστήμη της φιλοσοφίας και οι ουσιαστικά φιλοσοφικές έρευνες των αρχών στις άλλες επιστήμες προσπαθούν να το προσφέρουν. Έτσι μπορούμε, εφόσον γνωρίζουμε το έργο μας, (κάτι που εδώ πρέπει να προϋποθέσουμε) να εξαναγκάσουμε τον καθένα, ή τουλάχιστο να τον βοηθήσουμε, να λογοδοτήσει στον εαυτό του για το τελικό νόημα των πράξεών του. Αυτό μου φαίνεται ότι δεν είναι πάρα πολύ λίγο, ακόμη και για την καθαρά προσωπική ζωή μας. Ακόμη μπαίνω εδώ στον πειρασμό να πω σ' ένα διδάκαλο, εφόσον πέτυχε σ' αυτό: βρίσκεται στην υπηρεσία «ηθικών δυνάμεων» του καθηκόντος να δημιουργήσει σαφήνεια και αίσθημα ευθύνης. Και πιστεύω ότι είναι τόσο ικανότερος να κάνει αυτή την προσφορά, όσο περισσότερο ευσυνειδητά θελήσει να αποφύγει να επιβάλει ή να υποβάλει στους ακροατές του μια δική του άποψη.

28. Η επιστήμη ως αξία.

Βέβαια η πρόταση την οποία σας αναφέρω εδώ έχει πάντοτε ως αφετηρία της το βασικό γεγονός, ότι η ζωή στηρίζεται στον εαυτό της και κατανοείται αφ' εαυτής, γνωρίζει μόνο τον αιώνιο αγώνα εκείνων των θεών μεταξύ τους. Και για να μιλήσω χωρίς μεταφορές, οι γενικά ύψιστες δυνατές απόψεις για τη ζωή είναι ασυμβίβαστες και άρα ο αγώνας τους δεν μπορεί να έχει ποτέ τέλος και συνεπώς είναι ανάγκη ν' αποφασίσει κανείς την εκλογή μεταξύ αυτών των απόψεων. Υπό τις συνθήκες αυτές, αν η επιστήμη αξίζει να την κάνει κανένας «προορισμό» του και αν η ίδια έχει «προορισμό» με αντικειμενική αξία -αυτό είναι πάλι μια αξιολογική κρίση, για την οποία δεν μπορεί τίποτε να λεχθεί σε πανεπιστημιακή αίθουσα. Γιατί για την πανεπιστημιακή διδασκαλία, η κατάφαση της αξίας της επιστήμης είναι προϋπόθεσή της. Κι εγώ προσωπικά με το έργο μου δίνω καταφατική απάντηση στο ερώτημα. Και μάλιστα ισχύει η απάντηση αυτή και για την άποψη ακόμη εκείνη ή μάλλον ιδιαίτερα για την άποψη αυτή, που μισεί την νοησιοκρατία σαν το χειρότερο διάβολο, όπως κάνουν σήμερα οι νέοι ή μάλλον συνήθως μόνο φαντάζονται πως κάνουν. Γιατί τότε ισχύει για τους νέους αυτούς η ρήση: «Σκεφθήτε ότι ο διάβολος είναι πολύ γέρος· γίνετε κι εσείς γέροι για να τον

καταλάβετε». Η ρήση αυτή δεν εννοεί βέβαια τη ληξιαρχική πράξη της γέννησης, αλλ' έχει το νόημα, ότι, εάν θέλει κανείς να απαλλαγεί απ' αυτόν, δεν πρέπει να τραπεί σε φυγή, όπως τόσο πολύ σήμερα συνηθίζουν να κάνουν, πρέπει προπάντων να έχει τέλεια εποπτεία των μεθόδων του, για να μπορεί να δει τη δύναμή του και τα όριά του.

29. Η επιστήμη ως ειδικευμένο επάγγελμα και η αναζήτηση προφητών και σωτήρων.

Η επιστήμη σήμερα είναι ένα ειδικευμένο «επάγγελμα» που ασκείται για την υπηρεσία της αυτοεπίγνωσης και της γνώσης των σχέσεων ανάμεσα στα γεγονότα και όχι ως θείο χάρισμα μάντεων και προφητών, που προσφέρουν σωτήρια αγαθά και αποκαλύψεις, ούτε συμμετέχει στο στοχασμό των σοφών και των φιλόσοφων για το νόημα του κόσμου. Αυτό είναι βέβαια ένα αναπόφευκτο δεδομένο, στην ιστορική κατάσταση μας, από το οποίο δεν μπορούμε να ξεφύγουμε, εφόσον μένουμε πιστοί στον εαυτό μας. Και αν πάλι εγερθεί μέσα σας ο Τολστόη και ερωτήσει: «Ποιός θα δώσει την απάντηση, αφού η επιστήμη δεν το κάνει, στο ερώτημα: τι πρέπει να πράξουμε και πως πρέπει να ρυθμίσουμε τη ζωή μας;», ή με τη γλώσσα που χρησιμοποιήσαμε σήμερα το βράδυ: «ποιόν από τους θεούς που βρίσκονται σε πόλεμο μεταξύ τους οφείλουμε να υπηρετήσουμε· ή μήπως όχι αυτούς, αλλά κάποιον εντελώς διαφορετικό και ποιός είναι αυτός;». Τότε μπορεί να πει κανείς ότι μόνο ένας προφήτης ή ένας σωτήρας μπορεί ν' απαντήσει. Εφόσον δεν υπάρχει τέτοιος άνθρωπος, ή δεν πιστεύουν πια στο κήρυγμά του, δεν θα τον εξαναγκάσει βέβαια να έλθει στη γη, με το να ζητούν να αναλάβουν το ρόλο του χιλιάδες καθηγητές με τις παραδόσεις τους, ως αμειβόμενοι από το κράτος ή ως προνομιούχοι μικροί προφήτες. Το μόνο που θα κατορθώσουν μ' αυτό είναι να μη συναισθανθούν ποτέ τη ζωντανή σημασία, που έχει όλο το βάρος της επίγνωσης του κρισίμου γεγονότος, ότι ο προφήτης που αναζητούν τόσο πολλοί από τη νέα γενεά δεν υπάρχει.

Το ενδόμυχο ενός πραγματικά θρησκευτικά «μουσικού»¹ ανθρώπου, νομίζω ότι δεν εξυπηρετείται ποτέ, εφόσον μ' ένα υποκατάστατο, όπως είναι όλες αυτές οι από καθέδρας προφητείες, συγκαλύπτεται το βασικό γεγονός, το οποίο του έγραψε η μοίρα να ζει σε μια εποχή αποξενωμένη από το θείο, δίχως προφήτες. Η εντιμότητα του θρησκευτικού του αισθήματος νομίζω ότι θα έπρεπε να ξεγεραθεί εναντίον τους.

1. Σημ. μ. Ο όρος «μουσικός» εδώ σημαίνει την καταδίκη του ορθολογισμού και υποδηλώνει την αξία της συναισθηματικής εναντίωσης της ζωής.

30. Επιστήμη και θεολογία.

Και τώρα θα θέλατε να μου πείτε: Πώς συμβιβάζεται όμως με όσα μας είπατε το γεγονός της ύπαρξης της «θεολογίας» και της αξίωσής της να είναι «επιστήμη»; Δεν αποφεύγουμε να δώσουμε την απάντηση. Βέβαια «θεολογία» και «δόγματα» δεν είναι παγκόσμιο φαινόμενο, αλλ' οπωσδήποτε δεν υπάρχουν μόνο στο χριστιανισμό. Αλλά (προχωρώντας από τη νεώτερη εποχή στην αρχαιότερη) υπάρχουν σε εξαιρετικά αναπτυγμένη μορφή επίσης στο Ισλάμ, στο μανιχαϊσμό, στους γνωστικούς, στους ορφικούς, στους παρσιιστές, στους βουδδιστές, στις ινδουϊστικές αιρέσεις, στον ταοϊσμό, στους ουπανισάδες και φυσικά στους εβραίους. Είναι όμως εξαιρετικά διαφορετικός ο βαθμός της συστηματικής τους ανάπτυξης. Και δεν είναι απλή σύμπτωση ότι ο δυτικός χριστιανισμός δεν αναπτύχθηκε μόνο συστηματικότερα ή τείνει σ' αυτό, -σε αντίθεση μ' αυτό που πέτυχαν π.χ. οι εβραίοι στη θεολογία-, αλλά και εδώ η εξέλιξη είχε τη μεγαλύτερη ιστορική σημασία. Το ελληνικό πνεύμα δημιούργησε όλη αυτή την εξέλιξη και όλες οι θεολογίες της Δύσης σ' αυτό το πνεύμα ανάγονται, όπως (είναι φανερό) ότι όλη η θεολογία της Ανατολής ανάγεται στην ινδική σκέψη. Όλες οι θεολογίες είναι διανοητική εκλογίκευση της κατοχής της θρησκευτικής σωτηρίας. Καμιά επιστήμη δεν είναι απόλυτα απαλλαγμένη από προϋποθέσεις και καμιά επιστήμη δεν μπορεί να αποδείξει την αξία της σε κανένα, που αρνείται αυτές τις προϋποθέσεις. Κάθε θεολογία όμως προσθέτει μερικές ειδικές προϋποθέσεις στην εργασία της, -διαφορετικές κατά το νόημα και την έκτασή τους- για να δικαιολογήσει την ύπαρξή της. Για κάθε θεολογία π.χ. και για την ινδουϊστική, ισχύει η προϋπόθεση ότι ο κόσμος θα έπρεπε να έχει κάποιο νόημα -και το ερώτημα είναι: πως πρέπει κανείς να ερμηνεύσει αυτό το νόημα, ώστε να μπορεί να το συλλάβει η ανθρώπινη σκέψη; Ακριβώς όπως και η γνωστοθεωρία του Kant ξεκινάει από την προϋπόθεση, ότι «υπάρχει και ισχύει επιστημονική αλήθεια» και κατόπιν ερωτούσε: Με ποιές προϋποθέσεις της σκέψης είναι αυτό (νοηματικά) δυνατό; Ή όπως οι σύγχρονοι αισθητικοί (ρητά, όπως π.χ. ο G. V. Lukacs, ή πραγματικά) ξεκινούν από την προϋπόθεση ότι «υπάρχουν έργα τέχνης» και έπειτα ερωτούν: Πώς είναι αυτό (νοηματικά) δυνατό;

31. Η θυσία του λογικού.

Κατά κανόνα βέβαια οι θεολογίες δεν αρκούνται μ' εκείνη την (ουσιαστικά θρησκευτικοφιλοσοφική) προϋπόθεση, αλλ' έχουν συνήθως ως αφετηρία την πρόσθετη προϋπόθεση ότι υπάρχουν ορισμένες «αποκα-

λύψεις», τις οποίες οφείλουμε να πιστεύουμε δίχως άλλο ως γεγονότα σημαντικά για τη σωτηρία, και άρα σαν τέτοια κάνουν δυνατό να πάρει ένα νόημα ο τρόπος της ζωής. Επιπλέον, οι θεολόγοι προϋποθέτουν ότι ορισμένες καταστάσεις και πράξεις έχουν την ιδιότητα της αγιότητας, δηλ. αποτελούν ένα θρησκευτικό νόημα, τον τρόπο ζωής ή τουλάχιστον είναι συστατικά στοιχεία του. Και τότε οι θεολογίες προβάλλουν πάλι το ερώτημα: πώς μπορούν αυτές οι προϋποθέσεις, τις οποίες πρέπει απλώς να δεχθεί κανείς, να ερμηνευθούν νοηματικά μέσα σε μια συνολική κοσμοθεωρία; Για τη θεολογία, εκείνες οι προϋποθέσεις καθ' εαυτές βρίσκονται πέραν από αυτό που είναι «επιστήμη». Δεν είναι καμιά «γνώση» με τη συνήθη έννοια, αλλά κάτι που το «έχει» κανείς. Όποιος δεν τις «έχει», -την πίστη, ή τις άλλες ιερές καταστάσεις- δεν μπορεί να τις αντικαταστήσει καμιά θεολογία. Πολύ λιγότερο μπορεί να τις αντικαταστήσει κάποια άλλη επιστήμη. Απεναντίας σε κάθε «θετική» θεολογία, ο πιστός φθάνει σ' εκείνο το σημείο, που ισχύει η ρήση του Αυγουστίνου: *credo non quod, sed quia absurdum est*. (Πιστεύω όχι ό,τι, αλλά γιατί είναι παράλογο)¹. Η ικανότητα να εκτελέσει κανείς αυτή την «αριστοτεχνική προσφορά» της «θυσίας του λογικού», είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα του θετικά θρησκευτικού ανθρώπου. Και αυτό το αποδεικνύει το γεγονός ότι παρά την ύπαρξη (μάλλον εξαιτίας) της θεολογίας, (η οποία μάλιστα το αποκαλύπτει), το χάσμα ανάμεσα στην αξιολογική σφαίρα της «επιστήμης» και της θρησκευτικής σωτηρίας δεν μπορεί να γεφυρωθεί.

Τη «θυσία του λογικού» προσφέρει δικαιολογημένα μόνο ο μαθητής στον προφήτη, ο πιστός στην εκκλησία. Ωστόσο ποτέ ακόμη δεν αναφάνηκε μια νέα προφητεία, (επαναλαμβάνω εδώ επίτηδες αυτήν την εικόνα, η οποία πολλούς εσκανδάλισε), με το να θυμηθούν μερικοί σύγχρονοι διανοούμενοι ότι έχουν ανάγκη, να επιπλώσουν, όπως λένε, την ψυχή τους με εγγυημένα γνήσια παλαιά πράγματα, στα οποία ανήκε κάποτε και η θρησκεία, την οποία όμως δεν έχουν πλέον και σε αντικατάστασή της ιδρύουν παιδιάστικα ένα είδος οικιακού παρεκκλησίου, επιπλωμένου, με άγια εικονισματάκια από όλες τις χώρες του κόσμου ή δημιουργούν ένα υποκατάστατο με όλα τα είδη της εσωτερικής ζωής, στα οποία αποδίδουν τη σοβαρότητα μυστικής κατοχής αγιότητας και την οποία πηγαίνουν ως γυρολόγοι να πουλήσουν στην αγορά των βιβλίων. Αυτό απλώς είναι απάτη η αυταπάτη. Ωστόσο δεν είναι διόλου απάτη, αλλά κάτι πάρα πολύ σοβαρό και αληθινό, όταν κάποιες από εκείνες τις ομά-

1. Σ. τ.μ. Η ρήση αυτή δεν είναι βέβαιο ότι ανήκει στον Αυγουστίνου. Αλλά την απέδωσαν στον Τερτυλλιανό, χωρίς όμως και να έχει επιβεβαιωθεί η άποψη αυτή. Ακόμη η ρήση αυτή δεν ανταποκρίνεται στη ρωμαιοκαθολική δογματική άποψη.

δες των νέων, οι οποίες αναπτύχθηκαν στη γαλήνη των τελευταίων χρόνων, δίνουν στη δική τους σχέση ανθρώπινης κοινότητας την ερμηνεία μιας θρησκευτικής, κοσμικής ή μυστικής σχέσης, μολονότι ίσως συχνά αυτή η ερμηνεία έχει κάνει παρεξήγηση της δικής της σημασίας. Όσο είναι αληθινό ότι κάθε πράξη γνήσιας αδελφότητας μπορεί να συνδεθεί με τη γνώση, ώστε με τον τρόπο αυτό να προστεθεί κάτι σ' ένα υπερπροσωπικό βασίλειο, που δεν μπορεί να χαθεί, τόσο μου φαίνεται αμφίβολο, εάν η σοβαρότητα καθαρά σχέσεων ανθρώπινης κοινότητας ενισχύεται με κείνες τις θρησκευτικές ερμηνείες. Ωστόσο αυτό δεν ανήκει πλέον στο θέμα μας εδώ.

32. Η απομυθοποίηση του κόσμου και το αίτημα της ημέρας.

Η μοίρα της εποχής μας είναι ότι, με τη δική της εκλογίκευση και νοησιοκρατία, προπάντων με το ξεμάγεμα του κόσμου, ακριβώς οι τελικές και υπέρτατες αξίες έχουν αποσυρθεί από τη δημοσιότητα στο απόκοσμο βασίλειο της μυστικής ζωής ή στην αδελφούνη άμεσων σχέσεων των ατόμων μεταξύ τους. Δεν είναι ούτε τυχαίο ότι η ύψιστη τέχνη μας έχει σήμερα εσωτερικό ψυχικό και όχι μνημειώδη χαρακτήρα, ούτε ότι σήμερα μόνο μέσα σε μικρούς κύκλους ομάδων, από άνθρωπο σε άνθρωπο, πάλαι εκείνο το κάτι σε πιανίσσιμο, στο οποίο αντιστοιχεί, αυτό που προηγουμένως διαπερνούσε ως προφητικό πνεύμα με θυελλώδη φλόγα τις μεγάλες ομάδες ανθρώπων και σφουρηλατούσε την ενότητά τους. Αν δοκιμάσουμε να εκβιάσουμε ή να «επινοήσουμε» μια μνημειώδη καλλιτεχνική διάθεση, τότε δημιουργούνται τα αξιοθρήνητα τερατουργήματα, όπως είναι πολλά μνημεία των τελευταίων 20 χρόνων. Αν δοκιμάσει κανείς να επινοήσει νέες θρησκευτικές μορφές χωρίς νέα, γνήσια προφητεία τότε θα προκύψει κάτι παρόμοιο για την εσωτερική ψυχική κατάστασή μας, που θα έχει ακόμη χειρότερες συνέπειες. Και πολύ περισσότερο η από την πανεπιστημιακή έδρα προφητεία θα δημιουργήσει μόνο εντελώς νέες φανατικές αιρέσεις, αλλά ποτέ μια γνήσια κοινότητα. Σ' όποιον δεν μπορεί να βαστάξει ανδρικά τη μοίρα της εποχής μας, μπορεί κανείς να πει: Γύρισε καλύτερα σιωπηλά, χωρίς τις συνηθισμένες δημόσιες ρεκλάμες των αποστατών, απέρριπτα κι απλά, στην αγκαλιά που ανοίγουν διάπλατα και ευσπλαχνικά, οι αρχαίες εκκλησίες. Δεν θα του κάνουν δύσκολη την επιστροφή. Οπωσδήποτε πρέπει -είναι αναπόφευκτο- να προσφέρει τη «θυσία του λογικού» έτσι ή αλλιώς. Εάν κάνει πραγματικά κανείς αυτό, δεν θα τον ψέξουμε γι' αυτό. Γιατί μια τέτοια θυσία του λογικού για μια χωρίς όρους θρησκευτική αφοσίωση, είναι ηθικά ένα εντελώς διαφορετικό πράγμα από εκείνη την υπεκ-

φυγή από το απλό καθήκον της διανοητικής εντιμότητας, υπεκφυγή που παρουσιάζεται, όταν δεν έχει κανείς το θάρρος να ξεκαθαρίσει με τον εαυτό του τις δικές του θεμελιώδεις αρχές, αλλά κάνει ευκολότερο το καθήκον αυτό με αδύναμη σχετικοποίησή του. Αλλά και η υπεκφυγή αυτή είναι για μένα προτιμότερη από εκείνη την προφητεία της πανεπιστημιακής έδρας, η οποία δεν έχει σαφώς κατανοήσει ότι στο χώρο της πανεπιστημιακής αίθουσας δεν ισχύει καμιά άλλη αρετή, παρά μόνο η απέριπτη διανοητική εντιμότητα. Αλλ' η εντιμότητα αυτή μας επιβάλλει να δεχθούμε ότι σήμερα για όλους εκείνους τους πολλούς, που περιμένουν ανυπόμονα νέους προφήτες και σωτήρες, η κατάσταση είναι η ίδια, όπως την ακούμε σ' εκείνο το ωραίο τραγούδι του εδωμίτη φύλακα στην περίοδο της εξορίας, που περιλήφθηκε στις προφητείες του Ησαΐα: «Φωνή προς εμέ εκ Σειρ· Ο φύλαξ, έως πότε νυξ; Και είπεν ο φύλαξ· έρχεται πρωί, νυκτός σκοτία έτι· Οι βουλόμενοι ζητείν, ζητείτε· επιστρέφητε αύθις». Ο λαός για τον οποίο ειπώθηκε το τραγούδι αυτό ζήτησε και περίμενε δυό χιλιάδες και πλέον χρόνια και όλοι γνωρίζουμε τη συγκλονιστική του μοίρα. Απ' αυτό θέλουμε να αντλήσουμε το δίδαγμα, ότι δεν κάνουμε τίποτε μόνο με τη λαχτάρα και την καρτερία και οφείλουμε να ενεργήσουμε διαφορετικά: να ασχοληθούμε με την εργασία μας και ν' ανταποκριθούμε στο «αίτημα της ημέρας» ως άνθρωποι όσο και ως επαγγελματίες. Ωστόσο το αίτημα αυτό είναι απλό και απέριπτο, εφόσον καθένας βρει και υπακούσει στο δαίμονα, που κρατεί τα νήματα της δικής του ζωής.

MAX WEBER

II

**ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ STAMMLER
ΓΙΑ ΤΟ «ΕΠΕΡΑΣΜΑ» ΤΗΣ ΥΛΙΣΤΙΚΗΣ
ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΣΧΟΛΙΑ
ΜΙΧ. Γ. ΚΥΠΡΑΙΟΣ

Η μετάφραση έγινε από το έργο του Max Weber: R. Stammers, «Überwindung», der materialistischen Geschichtsauffassung, 2η έκδ. 1907, που περιλήφθηκε στη συλλογή, Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, 1951.